

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

**BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ**

**“BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİN SİĞORTALANMASININ
PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏRİ”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Müzəffərov Fazil Faiq oğlu

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**
“ ____ ” _____ **2021-ci il**

“BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİN SİĞORTALANMASININ
PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏRİ”
mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 - Maliyyə

İxtisaslaşma: Sığorta işinin təşkili

Qrup: 624

Magistrant: Müzəffərov Fazil Faiq oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər: i.e.d., prof. Xudiyev
Nizami Nəcəfqulu oğlu

_____ **imza**

Program rəhbəri:
i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2021

Elm andı

Mən Müzəffərov Fazil Faiq oğlu and içirəm ki, “Bank təşkilatlarında risklərin sığortalanmasının perspektiv istiqamətləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİN SİĞORTALANMASININ PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Hər bir sahənin özünəməxsus riskli tərəfləri vardır və bu risklərdən sığortalanmağa daim ehtiyac yaranır. Risklərin ən geniş vüsət aldığı fəaliyyətlərdən biri də bank təşkilatlarıdır. Bankların inşikafı və perspektivi risklərin keyfiyyətli təhlil olunmasından asılı olduğu üçün risk menecerləri bu sahəyə, risklilik dərəcəsinin aşağı salınmasına dair daim diqqət ayırır və yeniliklər gətirməyə çalışırlar. Bu yeniliklərin araşdırıldığı predmetlərdən biri də bank risklərinin sığortalanmasıdır.

Tədqiqatın məqsədi: Bank təşkilatlarında risklərin sığortalanmasının perspektiv istiqamətləri mövzusunda aparılan araşdırmaların əsas mahiyyəti ölkəmizdə bank risklərinin idarə olunması siyasətini tədqiq etməkdir..

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Müqayisəli təhlil metodun, iqtisadi-riyazi, həmçinin, statistik və qrafik metodlar, məntiqi analiz metodu və s.

Tədqiqatın informasiya bazası: AR-da fəaliyyət göstərəndə olan bir sıra kredit qurumları, AMB və AR-da fəaliyyət göstərən başqa bir sıra banklar, BVF və Dünya Bankının, DSK-nə aid olan illik hesabatlar, statistik informasiyaları və s.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: “Covid 19” epidemiyası ilə əlaqədar olaraq praktiki araşdırmaların aparılmasındakı mövcud məhdudiyyətlər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: AR-da banklar və kredit qurumlarının risklərinin sığortalanmasının vəzifələri, məqsədi və xarakteristikası geniş tədqiq edilmişdir;

Banklarda və kredit qurumlarında risklərin sığortalanması geniş formada müəyyən edilməsi bu mexanizmin tez və asan başa düşülməsinə zəmin yaratmışdır

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Bankların və kredit qurumlarının risklərinin sığortalanması yönündə xarici dövlətlərin təcrübəsinin tədqiqindən alınmış nəticələrin AR-da bu sektorda yaranacaq problemlərin aradan qaldırılması.

Açar sözlər: sığortalanma, risk, bank

PERSPECTIVE DIRECTIONS OF RISK INSURANCE IN BANKING ORGANIZATIONS

SUMMARY

Relevance of the research: Each field has its own risks, and there is always a need to insure against these risks. One of the most risky activities is banking. As the development and prospects of banks depend on a qualitative risk analysis, risk managers are constantly focusing on this area, reducing the risk and trying to innovate.

The purpose of the research: The main essence of the research conducted on the perspective directions of risk insurance in banking organizations is to study the banking risk management policy in our country.

Research methods used: Comparative analysis method, economic-mathematical, as well as statistical and graphical methods, logical analysis method.

Research database: a number of credit institutions operating in the Republic of Azerbaijan, the CBA and a number of other banks operating in the Republic of Azerbaijan, annual reports of the IMF and the World Bank.

Limitations of the study: Existing limitations of practical research in connection with the Covid 19 epidemic.

Scientific novelty and practical results of the research: The tasks, purpose and characteristics of risk insurance of banks and credit institutions in the Republic of Azerbaijan have been widely studied;

The broad definition of risk insurance in banks and credit institutions this mechanism quick and easy to understand.

Areas where the results can be used: Results of the study of the experience of foreign countries in the field of risk insurance of banks and credit institutions Elimination of problems in this sector in the Republic of Azerbaijan.

Keywords: insurance, risk, bank

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AMB	Azərbaycan Mərkəzi Bankı
AR	Azərbaycan Respublikası
BBB	Bankers Blanket Bond
İKT	İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları
MDB	Müstəqil Dövlətlər Birliyi
MN	Müdafiə Nazirliyi
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul

M Ü N D Ə R İ C A T

	GİRİŞ.....	8
I FƏSİL.	BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİN SİĞORTALANMASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI.....	12
1.1.	Sığort bank risklərinin idarəolunmasının metodu kimi.....	12
1.2.	Bank risklərinin sığortalanmasının növlərinin təsnifatlandırılması.....	16
1.3.	Bank risklərinin sığortalanmasında xarici təcrübə.....	24
II FƏSİL.	BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİNİN SİĞORTALANMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ NƏTİCƏLƏR.....	30
2.1.	Bank risklərinin sığortalanması növlərinin xarakteristikası və təhlili.....	30
2.2.	Azərbaycanda bank əmanətlərinin sığortalanması xüsusiyyətləri.....	39
2.3.	Risklərin idarəolunması üzrə bank və sığorta təşkilatları arasında qarşılıqlı əlaqələrin tənzimlənməsinin təhlili.....	49
III FƏSİL.	BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİN SİĞORTALANMASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN ƏSAS İSTİQAMƏT.....	56
3.1.	Ölkənin bank sektorunda yeni sığorta mallarının tətbiqi perspektivləri.....	56
3.2.	Bank praktikasında sığortanın inkişafını xarakterizə edən kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin proqnozlaşdırılması.....	62
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	71
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	73
	ƏLAVƏLƏR.....	79
	Şəkillərin siyahısı.....	80
	Cədvəllərin siyahısı.....	80

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Hər bir sahənin özünəməxsus riskli tərəfləri vardır və bu risklərdən sığortalanmağa daim ehtiyac yaranır. Risklərin ən geniş vüsət aldığı fəaliyyətlərdən biri də bank təşkilatlarıdır. Bankların inşikafı və perspektivi risklərin keyfiyyətli təhlil olunmasından asılı olduğu üçün risk menecerləri bu sahəyə, risklilik dərəcəsinin aşağı salınmasına dair daim diqqət ayırır və yeniliklər gətirməyə çalışırlar. Bu yeniliklərin araşdırıldığı predmetlərdən biri də bank risklərinin sığortalanmasıdır.

Bank risklərinin sığortalanması bankların müflisləşməsinin qarşısını müəyyən dərəcədə alır. Belə ki, bankların kapitalına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən ən vacib risklərdən biri kredit riskləridir, hansı ki, ölkəmizdə də əksər banklar problemlə kreditlərlə bağlı çətinliklərlə üzləşir. Lakin, problemlə kreditlərin həcmi 1 milyard manatı ötüb keçdiyi bir dövəmdə sığorta şirkətləri kredit risklərinin, həmçinin bankların digər risklərinin (əməliyyat, cinayət, bazar, likvidlik, inflyasiya və s. riskləri) sığortalanmasında maraqlı deyillər. Buna əsas səbəb kimi sığorta şirkətləri bəzən müştərilərin bu kimi hallardan sui istifadəyə cəhd etməsini göstərirlər. Yalnız çox az sayda yerli sığorta şirkətləri banklara müəyyən sığorta təkliflərini irəli sürərək risklərin sığortalanması sahəsində ilkin addımları atmaqdadırlar. Lakin xarici təcrübədə isə bank risklərinin sığortalanması daha geniş yayılmış və inkişaf etmişdir. Hal-hazırda ölkəmizdə də bu sahə üzrə araşdırmalar aparılır və müəyyən təkliflər irəli sürülərək planlar, qanun layihələri hazırlanmaqdadır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, ölkəmizdə bank risklərinin sığortalanması prosesi zəif inkişaf etmişdir. Lakin sığortanın digər növləri – həyat sığortası, xüsusilə icbari sığorta və əmlak sığortası praktik olaraq nisbətən daha geniş fəaliyyət göstərir. Aparılmış araşdırmaların nəticələrindən qənaətə gələrək onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda

sığorta sahəsinin istifadəçi azlığı bu sahənin maliyyə bazarlarında öz rifahını yetəri qədər doğrultmaması və müştəri və yaxud sahibkarlara sığorta haqqında kifayət qədər zəruri məlumatların verilməməsi ilə əlaqələndirmək olar. Nəticə etibarilə, təhlükəsizlik şəbəkəsi provayderi iş mahiyyətinin sərgisini dəqiq qiymətləndirməli, təhlükə dərəcəsini, bazarın vəziyyətini sisteməlik düşünə bilər.

Monetar şəkildə yaradılan dövlətlərdə təhlükə qorunması iş adamları tərəfindən geniş istifadə olunan bir yardımdır. Bu şəkildə, Qərbin əsas təşəbbüskar ölkələrində həm qanuni ünsürlər, həm də insanlar işlərini və mülkiyyət maraqlarını çox sayda qorunma altında olan bütün təhlükələrə qarşı qoruyurlar.

Avropada bankların, bütün səhmdarların və bank müştərilərinin vəsatilərinin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə müəyyən bir sığorta siyasəti həyata keçirilir. Bu sığorta siyasəti BBB (Bankers Blanket Bond) adlandırılır. Bu, bir növ məcburi sığorta polisidir. Artıq avropada və ABŞ-da BBB polisi əldə etmək məcburidir. BBB sığortası banklardakı əmanətləri bir çox risklərdən – hiper hücum, əməliyyat, soyğunçuluq və sair tipli cinayətlərdən də sığortalayır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: “Bank təşkilatlarında risklərin sığortalanmasının perspektiv istiqamətləri mövzusunda aparılan araşdırmaların əsas mahiyyəti ölkəmizdə bank risklərinin idarə olunması siyasətini tədqiq etməkdir. Həmçinin respublikamızın kredit sistemində yaranan bank risklərinin müəyyən edilməsi metodlarını araşdırmaq, Mərkəzi Bank və kommərsiya banklarında bu risklərə qarşı hansı tədbirlər görüldüyünə diqqət yetirməkdir.

Tədqiqatın vəzifələri:

- Bank təşkilatlarında risklərin sığortalanmasının nəzəri-metodoloji əsaslarının tədqiq olunması;
- Bank risklərinin sığortalanmasında xarici təcrübənin araşdırılması;
- Bank risklərinin sığortalanması növlərinin xarakteristikası və təhlilinin aparılması

- Azərbaycanca bank əmanətlərinin sığortalanması xüsusiyyətlərinin araşdırılması
- Risklərin idarə olunması üzrə bank və sığorta təşkilatları arasında qarşılıqlı əlaqələrin tənzimlənməsinin təhlil edilməsi
- Ölkənin bank sektorunda yeni sığorta mallarının tətbiqi perspektivlərinin tədqiqi;
- Bank praktikasında sığortanın inkişafını xarakterizə edən kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin proqnozlaşdırılması

Tədqiqatın obyektini və predmeti: Tədqiqatın obyektini bank təşkilatları, predmentini isə bu təşkilatlarda risklərin sığortalanmasının perspektiv istiqamətlərinin tədqiqi prosesi təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işinin metodologiyası sistemli yanaşma və müqayisəli təhlildən ibarətdir. Bundan qaynaqlanaraq araşdırmaq dönməində müqayisəli analiz üsulundan, iqtisadi-riyazi, o cümlədən, statistik və qrafik üsullardan istifadə ediləcəkdir. İş sistemli metodu, məntiqi analiz metodu, eləcə də müqayisə etmə və təhlil etmə kimi bəzi nəzəri metodlardan və ekonomik təhlil metodundan istifadəsi nəzərdə tutulur. Banklar və sığorta təşkilatları haqqında əldə olunmuş məlumatlar analiz edilərək bank risklərinin sığortalanmasının inkişafına necə təsir göstərməsi və bu sahə üzrə inkişaf yollarının tapılması nəzərdə tutulur.

Tədqiqatın informasiya bazası: Edilən araşdırmanın əsas məlumat bazasını isə aşağıda göstərilənləri vurğulamaq olar: AR-da fəaliyyət göstərənkdə olan bir sıra kredit qurumları, AMB və AR-da fəaliyyət göstərən başqa bir sıra banklar, BVF və Dünya Bankının, DSK-nə aid olan illik hesabatlar, statistik informasiyaları, risklərlə əlaqədar material və informasiyaları o cümlədən normativ hüquqi protokollar, banklar və onların fəaliyyətini qaydaya salan AR-nın bank sahəsinə aid qanunvericilik protokolları, digər normativ-hüquqi protokollar, xarici və daxili iqtisadçı yazarların fikirləri, mövzu ilə əlaqədar yazılmış türk, rus, ingilis

və Azərbaycan dilindəki fərqli qəzet və jurnallarda olan informasiyalar, internet vəsaitləri, daxili və xarici nəşrlərdəki bankların risklərinin sığortalanması və onun perspektiv dəyərləndirilməsi ilə əlaqədar materiallar, o cümlədən, araşdırma zamanı müəllifin özünün sərbəst olaraq qazandığı, tədqiq etdiyi mövzuya dair özündən əvvəlki güvənli mənbə və ədəbiyyatlara toxunan və yaxud onlara müvafiq olan fikirləri və s

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Covid 19 epidemiyası ilə bağlı olaraq araşdırma üçün nəzəri və metodiki materiallar üçün kitabxana və xidmət obyektlərinin olmaması üçün zəruri informasiya bazasının qeyri-kafiliyini qeyd edə bilərik.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: 1. Azərbaycan Respublikasında bankların və kredit təşkilatlarının risk sığortasının vəzifələri, məqsədləri və xüsusiyyətləri geniş öyrənilmişdir; 2. Banklarda və kredit qurumlarında risk sığortasının geniş tərifli bu mexanizmin sürətli və asan başa düşülməsinə zəmin yaratmışdır. 3. Banklarda və kredit təşkilatlarında risk sığortası hər tərəfdən qiymətləndirilmiş və daha geniş formada öyrənilmişdir. 4. Bankların və kredit təşkilatlarının risklərinin mənşəyi analiz edilmişdir. 5. Risk sığortasında dövlətlərarası təcrübənin istifadəsi perspektivləri müəyyən edilmişdir.

Nəticələrin əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Bankların və kredit qurumlarının risklərinin sığortalanma haqqında elmi-analitik araşdırma. Sözügedən bankların və kredit qurumlarının risklərinin sığortalanması yönündə xarici dövlətlərin təcrübəsinin tədqiqindən alınmış nəticələrin AR-da bu sektorda yaranacaq problemlərin aradan qaldırılması üçün bu təcrübənin tətbiq edilməsi, həm praktiki həm də elmi nöqtəyi-nəzərdən əsaslandırılmışdır.

I FƏSİL. BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİN SİĞORTALANMASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Sığort bank risklərinin idarə olunmasının metodu kimi

Sığorta artıq hüquqi və fiziki şəxslər üçün risklərdən qorunma kimi tanınır. Bunun üçün, risk sığortası, təşkilatın bölmələri və funksiyaları arasında əlaqəni və koordinasiyanı müəyyənləşdirir, riskin maliyyə təsirlərini müzakirə edir və hansı qərarların verilməli olduğunu müəyyənləşdirir. Sığorta sektorunun son illərdə yaxşı inkişaf etdiyi və bütün dünyaya yayıldığı məlumdur. AR-da bu sahədə tərəqqi etdiyini və dünyanın bir çox ölkəsi ilə rəqabət edə biləcək bir səviyyəyə çatdığını inkar etmək olmaz. Bir sözlə, bəzi ölkələrdə baş verən son böhran insanların risk sığortasına həssaslığını artırdı. Bununla yanaşı, pensiya və sosial təminat sistemi ilə bağlı problemlər, fərdi sığorta və fərdi pensiyalarla əlaqədar problemlər risk sığortasının zəruriliyini göstərir. AR-nın Avropa Birliyinə inteqrasiyası prosesində qəbul edilən bir sıra qanunlar, risklərin idarə edilməsi, sığorta və sosial təminat məsələlərinə müsbət təsir göstərmələri ilə də vacibdir. Bu baxımdan, hazırda bir çox iqtisadi qurum sığorta sektorunun sağlam bir quruluşunu təmin etmək üçün kifayət qədər bilik və bacarıqlara sahib ixtisaslı kadrlar yetişdirməyə çalışır (Бланк И.А., 2016: стр.368).

İqtisadi anlamda sığorta anlayışı; naməlum, ancaq məcmu risklərdən əmələ gələn zərərləri minimuma endirmək üçün yaranacaq pula ehtiyac üçün ehtiyat təmin etməkdir. Qanuni nöqtəyi-nəzərdən, xüsusi bir hadisə baş verərsə, bu hadisənin mənfi nəticələrini və nəticələrini aradan qaldırmaq üçün xidmətlər göstərmək üçün bir vəddir.

Sığorta: Bu, riskləri azaltmaq və risklər zamanı zərərləri tapmaq üçün yaradılmış bir dövlət qurumudur. Sığorta, müəyyən bir risk altında olan bəzi

risklərin və yaranacaq ziyanı qarşılamaq üçün bir sıra oxşar vahidlərin birləşməsi kimi də müəyyən edilə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın hər bir ölkəsi iqtisadi tərəqqi istəyini reallaşdırmaq üçün kapital toplamağa borcludur. Kapital artırmağın yolu qənaətdir. Kapital yığılması; təhlükəsizlik və sabitlik investisiya, istehsal və məşğulluq üçbucağının mərkəzində olduqda əldə edilir. Əmanətlərin investisiyalara çevrilməsi təbii qənaətə qısa və uzunmüddətli inamdan asılıdır. Nəticədə qənaətlərin təşviqi və iqtisadi sistemə qayıtması, yəni investisiyaları dəstəkləyən mənbələrin yaradılması riskləri aradan qaldıran bir ictimai nəzarət mexanizmi istifadə edilərək həyata keçirilə bilər. Bu nöqtəyi-nəzərdən iqtisadi bütövlüyün ən vacib hissəsi olan nağd pulla yaradılan banklar və kredit təşkilatları qeyri-sabitliyə daha həssasdırlar və bu səbəbdən etibarlı güc zəmanətləri istəyirlər (Худиев Н.Н., 2018: с.112-126).

Həqiqətən, potensial təhlükələrin qiymətləndirilməsində nümayəndə kimi fəaliyyət göstərən banklar və kredit fondları və digər pul qurumları əlavə olaraq pul bazarında fəaliyyət göstərən mübadilə birlikləridir. Ehtiyat fondlarından təhlükəli bir pulsuz mənfəət əldə etmək niyyətində olmalarına baxmayaraq, fərziyyələri üçün maliyyə axtaran işgüzar görənlər əlavə olaraq təhlükəsiz bir iqlim şəraitində aktivlər yaratmağa çalışırlar. Təkmilləşdirmə, bu alətin rahat fəaliyyətini dəstəkləyən pul çərçivəsindən bazarın dərinliyini, rəngarəngliyini və rifahını təmin etmək üçün əlavə həqiqi və səlahiyyətli tədbirlər görməsini tələb edir. Bu səbəbdən hazırlanan bankların və kredit təşkilatlarının rəhbərlik və tənzimləmələrinin əsas hissəsi təhlükədən qorunmaqdır.

Banklarda və kredit fondlarında çox sayda ehtiyat fondu və depozit var. Nəticə olaraq, mağaza təhlükəsi qorunması maliyyə çərçivəsində vacibdir. Bankların və kredit fondlarının təhlükələrinin qorunması, maliyyə çərçivəsindəki investorların təhlükəsizliyini təmin edərək maliyyə çərçivəsindəki iştirakçıların

spekulyasyonlarını artırır və ehtiyatları genişləndirərək makroiqtisadi tarazlıqları təsirli bir şəkildə təsir edir. (Xudiyev N.N., 2015: səh.461).

Risk sığortası, bəzi bankların öhdəliklərini yerinə yetirmədiyi zaman zərərlərin təsirini minimuma endirən bir tənzimləmə olaraq ortaya çıxdı.

Ümumiyyətlə, sığortanın xüsusiyyətləri dörd qrupa bölünə bilər, bunlar:

- Eyni təhlükə ilə üzləşən bir qrupun mövcudluğu
- qeyri-müəyyənlik
- proqnozlaşdırma və hesablama
- risklərin iqtisadi olaraq balanslaşdırılmış paylanması

Bununla yanaşı, bir sıra kitablarda sığorta konsepsiyasının təriflərindəki xüsusiyyətlər aşağıdakı kimi olur:

- Sığorta; mümkün risklərin mənfi nəticələrini yox etmək üçün xidmət növüdür. funksiyası; risklərin azaldılması və açığa çıxarılmasıdır.
- Təhlükəsizliyə ehtiyacı olan çox sayda üzv toplayın.
- Göstərilən xidmət üçün müəyyən bir məbləğ tələb etmək.
- Qanuni əsasın, yəni qanunvericilik bazasının mövcudluğu.
- Müəyyən məsuliyyətlər və risklərin idarəedilməsi barədə məlumatlı olmaq
- İqtisadi itkiləri müəyyən qədər azaltmağa çalışmaq.
- Sosial həmrəylik xarakterində olması.

Risklərlə yaşamaq, bu risklərdən qorunmaq üçün addımlar atmağı tələb edir. Banklar və kredit qurumları fərqli təhlükəsizlik tədbirlərinə müraciət edirlər, ona görə ki, potensial riskləri əvvəlcədən müəyyənləşdirmək və onlara qarşı müəyyən tədbirlər görmək çox vacibdir. Bu gün mütərəqqi texnologiya, sənayeləşmə və elmi yenilik həm banklar, həm də ümumilikdə bir çox yeni təhlükə mənbəyi yaratmağa davam edir. Ən çox yüksək texnologiyaların inkişafı bir çox bank və kredit təşkilatı üçün bir çox risk yaradır. Bütün bu hallarda banklar və kredit qurumları

gözlənməz və istənilməyən bir hadisə olduqda maliyyə itkilərini əngəlləmək üçün bir sıra təhlükəsizlik tədbirləri görürlər. Təhlükəsizlik tədbirləri müxtəlif formalarda ola bilər. Lakin heç bir təhlükəsizlik tədbiri hadisələrin risklərini və mümkün mənfi nəticələrini tamamilə aradan qaldıra bilməz (Селезнова Н.Н., 2019: стр.378).

Bir sözlə, riskləri birdəfəlik yox etmək qeyri-mümkündür. O cümlədən, riskin müəyyən qədər qarşısını almaq olar. Özünü davranış riskindən qorumaq üçün aşağıdakı yollar var:

Riskin qarşısını almaq: Bu, müəyyən bir riskin qarşısını almaq deməkdir.

Azaldılmış risk: Riskə məruz qalma ehtimalını azaldır.

Riskin ötürülməsi: tamamilə və ya qismən köçürülməli olan riskin müəyyən bir ödəniş müqabilində başqa bir şəxsə ötürülməsi.

Təhlükəsizlik bankların və kredit qurumlarının əsas ehtiyaclarından biri hesab edilir. Təhlükəsizlik amili sığortaya aparacaq vacib amillərdən biridir. Sığorta; müəyyən mənada bankların təhlükəsizliyini təmin etməyə yönəlmiş xidmətlərin göstərilməsindən danışırıq. İqtisadi və sosial təminatla söykənən bir təşkilat olaraq sığorta, təhlükəsizlik ehtiyacını qarşılamağı hədəfləyir.

Təhlükəsiz qoruma almaq çətindir. Bu element səbəbi ilə təhlükənin qorunma qədər bir neçə məqamı olmalıdır. Bu məqamlar aşağıdakı kimi təsvir edilə bilər:

Sığorta tələb olunduqda heç bir təhlükə olmamalı idi.

Tətbiq perspektivli olmalıdır.

Bu, qorunanların istəyinə qarşı edilməlidir.

Bütün təhlükələri qorumaq çətindir. Qorunan təhlükə üçün bədbəxtlik əvvəlcə istəmədən baş verməlidir. Digər bir zərurət zərərin fərqləndirilməsi və ölçülməsidir (Shapkin AS, 2016: стр.544).

Bu gün sorğu, təhlükəsizliyin yaxşılaşdırılması üçün bir yoldur, çünki insanların, ailələrin, dərəcələrin və digər insan topluslarının perspektivinə görə

təhlükənin azalması nə qədərdir. Bu sorğuya cavab müxtəlif kitablarda əks təhlükəsizlik komponentlərinin söhbətindədir. Bura zəiflik, risk, xəstəlik, qəza və s. daxildir, misal üçün, faktorları ehtiva edir (Berk, N., 2019: s.314).

Rifah və təhlükə qorumanın iki əsas təyinatçısı kimi qəbul edilə bilər. Hər bir bankın və kredit fondunun təhlükəni məhdudlaşdırması lazımdır. Sığorta sistemi bu problemi həll edir. Sığorta müəyyən bir xərclə hesablana biləcək bütün riskləri əhatə edir və riski sığorta sistemində iştirak edənlər arasında bölüşdürərək təsiri azaltmağa və ya aradan qaldırmağa çalışır. İnsanlar və qurumlar sağ qaldıqca, təhlükə və təhlükəsizlikdə qalacaqlar. Bu nöqtəyi-nəzərdən, sığortanın uzun müddətə bəşəriyyətə xidmət etməsi gözlənilən əhəmiyyətli bir qurum olaraq mövcud olması gözlənilir.

1.2. Bank risklərinin sığortalanmasının növlərinin təsnifatlandırılması

Bank risk sığortası sistemi, pul sistemi haqqında az məlumatı olan kiçik əmanətçilərin, bankların və ya əmanət təşkilatlarının əmanətləri ilə əlaqədar yarana biləcək risklərin bir qismini və ya hamısını ödəmək üçün hazırlanmış bir sığorta sistemidir. Eyni zamanda, bu funksiyaya əlavə olaraq, risk sığortası sistemi, iqtisadiyyatdakı və maliyyə sektorundakı böhranlardan təsirlənən bank sektoruna borc riskini ötürərək bank sektoruna olan inamın qorunmasını təmin edir. Depozit qorumasının pul çərçivəsinin gücünü makroiqtisadi baxımdan təsir etdiyini nəzərə alsaq, investorların mağazalarını maliyyə çərçivəsindən çıxartmasına mane olan bir imkan var.

Çoxsaylı xalqların maliyyə sistemlərini yoxlayaraq, maliyyə sahəsindəki inanılmaz bədbəxtliklərə səbəb olan pul təcili vəziyyətlərini görmək çətin deyil. (Erdem Kırbeşoğlu, 2019: say.310). Bankların aktiv strukturu ləğv edilməsi asan olmayan aktivlərdən ibarətdir, öhdəliklər ümumiyyətlə sıxdır və istənilən vaxt geri götürülə bilər. Maliyyə sisteminin sabitliyini təmin etmək üçün maliyyə bankı və

tənzimləyici ilə maliyyə təhlükəsizliyi şəbəkəsi yaradan əmanət sığortasını təşkil edir.

Bank sektorundakı dəyişkənlik, ödəmə sistemindəki çatışmazlıqlar və aşağı əmanət dərəcələri ölkədəki real sektorla banklar arasında maliyyə vasitəçiliyi prosesini pisləşdirə bilər. Demək olar ki, bütün ölkələrdə bankların yaxından izlənməsinə baxmayaraq, ölkənin təcrübəsi göstərir ki, banklar ödənişlərlə bağlı çətinliklərə görə proteksionist qurumlara ehtiyac duyurlar. Belə bir vəziyyətdə bank fəaliyyətinin əngəllənməsi, əmanətçilərin qorunması üçün əmanət sığortasının əsas səbəbidir.

Fərqli ölkələrdə fəaliyyət göstərən bir sıra banklar və borc verən təşkilatlar bir çox səbəbdən risk sığortası üçün müraciət edə bilərlər. İctimai asayiş və maliyyə sabitliyini qorumaq, qənaətləri artırmaq və iqtisadi böyüməni dəstəkləmək üçün sığortalı depozitləri vaxtında ödəmək və bank saxtakarlığının qarşısını almaq üçün müştəri qoruması təmin edirlər. Bir sözlə, bu sinifə bankların və kredit təşkilatlarının risklərindən sığorta, fərdi əmlakın fəvqəladə hallar, yanğınlar və ya digər mümkün risklərdən sığortalanması, bank işçiləri tərəfindən fırıldaqçılıq riski, pul və sənədlərin saxtalaşdırılması riski daxildir (Шапкин А.С., 2016: стр.544).

Nizamnamə kapitalı əsasında fəaliyyət göstərən və bu sahədə AR-nın qanunvericiliyinə uyğun olaraq müəyyən bir lisenziyaya sahib olan Açıq Səhmdar Cəmiyyəti Standart Sığorta, sığorta riskləri üçün sığorta şirkəti kimi çıxış edir. Sığorta haqlarını müəyyən miqdarda ödəyən və sığortalı obyektlərin sığortalanmasında maraqlı olan sığorta müqaviləsinin digər tərəfi sığorta müddətini izah edir. Sığortalı şəxs - risklərin sığortalanması müqaviləsi əsasında bütün əmlakla əlaqədar maraqları sığortalanan şəxsdir.

Sığorta müddətinə gəldikdə, bu, sığorta müqaviləsinin müddəti kimi yozulur. Sığorta müqaviləsi, sığortalı ilə sığorta haqqının ödənilməsi müqabilində müəyyən bir problemin, itkinin baş verməsi ilə əlaqədar olaraq hər hansı bir risk, zərər və ya

əvvəlcədən təyin edilmiş pul məbləğinin sığortalıya ödənilməsi barədə sığortaçı ilə podratçı arasında bağlanmış bir razılaşmadır.

Sığorta şəhadətnaməsi, sığorta müqaviləsinin mövcudluğunun sübutu kimi istifadə edilən sığorta şirkəti tərəfindən verilmiş sənəddir. Sənəddə sığortalanmış şəxsin şəxsiyyəti, sığorta təminatı və sığorta tələbləri barədə ümumi məlumatlar var.

Sığorta şəhadətnaməsi borc münasibətlərində və qanuni əməliyyatlarda istifadə olunur, sığorta şərtidir və vacib hallarda bütün sığorta şöbələri üçün verilə bilər. Əsasən, birdən çox şəxs üçün və ya əsas sığorta obyektini üçün qrup zəmanəti verən filiallarda daha çox istifadə edilir (Юджин Ф.Бригхэм, Майкл С. Эрхардт, 2019: стр.579).

Sığortanın mövzusu: bundan qazanan şəxslərə itki və ya ziyan dəydikdə:

- Daşınar və yaxud daşınmaz əmlak,
- Baş verərsə qanuni hüquqlarının və ya qanuni məsuliyyətinin itirilməsinə səbəb olacaq hər hansı bir hadisə,
- Zərər və ya pul itkisi halında bir insanın ölümü və ya zədələnməsi

Sığorta dəyəri zəmanət altında bir riski təmsil edərsə və ya sığortalı üçüncü şəxslərə cavabdehdirsə, sığortaçının ödəməli olduğu maksimum məbləğ müqavilədə göstərilən kompensasiya məbləğidir. Kompensasiya müqavilələri üzrə sığortanın dəyəri, sığortalı şəxsin məruz qala biləcəyi ən böyük maliyyə itkisidir. Qeyd etmək lazımdır ki, sığorta obyektinin bazar dəyəri sığorta dəyərindən aşağı olarsa, bazar dəyəri əsas götürülür. Sığortasız kapital qoruma müqavilələrində (əlavə təhlükəsizlik kimi), qoruma dəyəri fərziyyə ilə hər hansı bir məbləğdə həll edilə bilər və təhlükə varsa, müqavilədəki qoruma hörməti tamamilə həll edilir.

Müəyyən olunmuş qaydalara uyğun olaraq bağlanmış mühafizə müqaviləsində göstəriləni kimi, zəmanət, qoruma mükafatının sonsuz tədarüku ilə müəyyən edilmiş qoruma məbləğində (istisna tədbiri sayılmaqla) zəmanətə qoruma

xərclərini ödəyir. Risk müxtəlif perspektivlərdən fərqli şəkildə şərh oluna bildiyindən, bu fərqlər risk idarəetməsində nəzərə alınmalıdır. Bu baxımdan, yaxşı risk təsviri və təhlili risk idarəçiliyinin başlanğıcıdır. Banklarda və kredit təşkilatlarında yarana biləcək risklərin analizi, sığorta yoxlaması zamanı sığortaçının və ya sığortaçının yaratdığı risklərin müəyyənləşdirilməsi və şərhidir. Risk təhlili uzun və detallı bir müddətdir. Risk təhlili, sığortalanmış aktivləri təhlükəyə ata biləcək və təsir göstərə biləcək bütün təhdidləri müəyyənləşdirir. Risk idarəetməsi, risk təhlili ilə müəyyən edilmiş risklərin qarşısını almaq və ya azaltmaq üçün uyğun və təsirli tədbirlərin görülməsidir (Стоянов Е. С., 2018: стр.412).

Risk sığortası davamlı qiymətləndirmə və idarəetmə prosesidir. Beləliklə, risk sığortası; risklərin müəyyənləşdirilməsi, təhlili, qiymətləndirilməsi, nəzarəti və monitorinqi ilə əlaqəli sisteməlik bir siyasət, proses və idarəetmə təcrübəsi kimi müəyyən edilə bilər. Riski qiymətləndirdikdən sonra riskin sığortalanmasında istifadə ediləcək alət barədə qərar vermək lazımdır. Bu məqsədlə riskdən qaçınma, riskin qəbul edilməsi və saxlanması, riskin azaldılması və ya riskin ötürülməsi kimi müxtəlif metodlardan istifadə edilə bilər. Risklərin ötürülməsi halında, riskdən yarana biləcək maliyyə itkiləri başqa bir şəxs və ya təşkilatla bölüşdürülür.

Risk sığortası sisteminə bankın bütün qərar qəbulətmə mexanizmləri ilə yanaşı monitorinq, nəzarət və yoxlama mexanizmləri daxildir:

1. İdarə Heyəti
2. Üst rəhbərlik
3. Daxili sistemlərin blokları

Təhlükədən qorunma çərçivəsinin lider qrupu tərəfindən qurulan panellər

Təhlükədən qorunma çərçivəsində yüksək rəhbərlik tərəfindən qurulan məclislər.

Banklarda təhlükə qoruma çərçivəsi, İKT çərçivələri ilə müəyyən edilmiş tədbirlər daxil olmaqla, iyerarxik, idarə heyəti və əməliyyat dövrlərini əhatə etmək üçün qurulmuş və şanslara dair məlumatlar verilmişdir.

Təhlükədən qorunma çərçivəsi bankın hər bir təliminə uyğun olaraq qurulmalı və çərçivə bütün səviyyələrdə bank nümayəndələri tərəfindən qəbul edilməlidir.

Təhlükədən qorunma, birləşmə sahəsindəki köməkçiləri əhatə etmək məqsədi daşıyır. Buradan başlayaraq bir bankdakı idarəçilər üçün təhlükə böyükdür (Yanık, A., 2018: s.548).

İqtisadiyyatda insanların maaşından (xərclər) çıxıldıqdan sonra qalan məbləğ yığım və ya ehtiyat fondları adlanır. İnsanlar bu kəşfləri istədikləri kimi qiymətləndirə bilirlər. Sərmayə fondlarını mübadilə ilə azaltmaları lazım olduqda, daha çox ehtiyat fondu təklif edəcək strategiyalar seçə bilirlər. Nağd pul və kapital işi sektorları, ehtimal ki, ayaqlaşmaq üçün əsas yanaşmalardır və ya başqa heç bir şey mağazaların dəyərini artırmır. Banklar və digər kapital bazarı müəssisələri, investorların orada saxladığı nağd pula qeyri-adi bir dəyər verməyə çalışırlar. Banklar və kapital bazarı fondları əlavə olaraq bu aktivləri dövlət iqtisadiyyatında likvidliyə ehtiyacı olan sahələrə və insanlara dövriyyə edərək işləyirlər.

Bu səbəbdən, bir tərəfdən əmanətləri olan banklar və kapital bazarı təşkilatları onları bank və kapital bazarlarında qiymətləndirənlərə, digər yandan bu əmanətlərə ehtiyacı olan digər insanlara köçürürlər. Bu vəziyyətdə əvvəlcədən müəyyənləşdirilməli və bu risklərdən sığortalanmalı olan risklərdir. Bu mənada banklardakı əmanətlərin sığortalanması sistemi riskləri azaldır.

Hər bir ölkə, müəssisənin iqtisadi inkişaf ehtiyaclarını ödəmək qabiliyyətinin yanında səmərəliliyin artırılmasına ehtiyac duyur. Kapital toplamağın yolu əmanətdir. Əmanətlərin qiymətləndirilməsində vasitəçi olan digər maliyyə qurumları əsasən maliyyə bazarında fəaliyyət göstərən banklar və borc verən təşkilatlardır. Depozit hərəkətlərinin və spekulyasiya hərəkətlərinin pozulması pul

etibarlılığı üçün əsl təhlükədir. Bu şəkildə bazarın dərinliyi və müxtəlifliyi bank şanslarını qorumaq və qarşısını almaq üçün həqiqi qanuni və idarəetmə tədbirlərini tələb edir. (Ионова А.Ф., 2015: стр.378). Bu mənada, bankların risklərini dayandırmaq, bank sistemindəki güvən və sabitliyi təmin etmək, bank sisteminin risklərini və mənfi nəticələrini aradan qaldırmaq üçün sərmayəçilərə əmanət sığortası sistemi tətbiq edilərək vəsaitlər müəyyən məhdudiyyətlər daxilində qorunacaqdır. iqtisadiyyat.gov.az).

Kiçik əmanətçiləri bank uğursuzluğundan qoruyan və hökumət tərəfindən bankların sabitliyinə dəstək verməyi hədəfləyən bir əmanət sığortası sisteminin ən əhəmiyyətli çatışmazlığı mənəvi təhlükədir. Mənəvi risk, sığortanın həm kreditorların, həm də bankların risk həssaslığını azaltdığı və buna görə bazarda ümumi risk səviyyəsini artırdığı bir şərtidir. İnvestorlar, maliyyə quruluşundan və gücündən asılı olmayaraq, işlərini ən çox maraqlandıran bankları, pul qoyarkən sığortaçılar tərəfindən təmin edilən təhlükəsizlik ilə seçə bilirlər. Sistemdəki ümumi risk səviyyəsi artdıqca, həddindən artıq risklər səbəbindən banklar daha çox uğursuz olur. Sığortanın bu mənfi təsirlərini aradan qaldırmaq üçün tez-tez bir qoruma tavanı tətbiq etmək, riskə əsaslanan mükafat tətbiq etmək, banklar üçün daha yüksək kapital standartları tətbiq etmək, depozitləri riskli və risksiz banklara bölmək və erkən müdaxilə siyasətlərini tətbiq etmək təklif olunur.

Bankın ehtiyatlarında böyük pul və qiymətli metal depozitləri var. Buna görə əmanətlərin bank sistemində qalması vacibdir. Əmanət sığortası bank sistemində təsirli nəticələr yaradır, əmanətçilərin etibarını təmin edir və nağd pul axınını artıraraq makroiqtisadi tarazlığa müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda, hər hansı bir bankdan kütləvi (qəfil) pul çıxarılması zamanı yarana biləcək böhranın qarşısını almağa kömək edir.

Depozit sığortası, bəzi bankların öhdəliklərini yerinə yetirməməsi halında zərərlərin ödənilməsi mexanizmi kimi ortaya çıxdı. Bunun səbəbi əmanətçilərin

maddi cəhətdən həssas qrupların böyük bir qrupunu təmsil etmək meylı olmasındır (Тедеев А.А., 2015: стр.518).

Ümumiyyətlə, əmanətlərin sığortalanması sistemi; maliyyə sistemi haqqında daha az məlumata sahib ola bilən kiçik əmanətçilərin banklara və ya kredit təşkilatlarına yatırıqları hissə və ya tam zəmanət vermək üçün hazırlanmış bir sığorta sistemidir. Bununla yanaşı, bu funksiyaya əlavə olaraq, əmanət sığortası sistemi həm də iqtisadiyyat və maliyyə sistemində baş verə biləcək böhranlar səbəbindən bank sektorunun öhdəliklərini icra edə bilməməsi riskini köçürərək bank sektoruna olan inamın qorunmasını təmin edir. Makroiqtisadi olaraq əmanət sığortası, maliyyə sisteminin sabitliyinə kömək edir, çünki əmanətlərin bank sistemindən çıxarılmasının qarşısını alma funksiyasını yerinə yetirir. Bu nöqteyi-nəzərdən, əmanət sığortası AR üçün dünyanın bütün ölkələri üçün olduğu qədər vacibdir.

Eyni zamanda, Benston (2000: 195), bu sistemə fərqli bir baxış bucağı ilə yanaşdı və əmanət sığortasının ən geniş yayılmış istehlakçı qorunması tənzimləmə sistemi olduğunu vurğuladı. İstehlakçı əmanətçiləri bankları izləyə və qiymətləndirə bilməyəcəklər, bu səbəbdən də banklar ödəmə qabiliyyətini itirdikdə və adətən tamamilə örtülü olduqda, əmanətçilərin zərərləri belə azalacaq. Ölkənin təcrübəsini öyrənməklə əmanət sığortası sisteminin fərqli təhlükəsizlik tədbirləri ilə sabitliyi və inkişafı təmin etmək üçün yaradılmış bir maliyyə təhlükəsizliyi şəbəkəsi elementi kimi qəbul olunduğu və həyata keçirildiyi məlum olur.

Aktiv bank strukturları ləğv edilməsi asan olmayan aktivlərdən ibarətdir, passiv strukturlar ümumiyyətlə istənilən vaxt dalmaq olar, bu halda bankın iflas riski var. Bir çox ölkənin maliyyə sistemlərini təhlil etdikdə bank sektorunu zəiflədən maliyyə böhranlarının olduğunu görmək asandır. Depozit sığortası sistemi həm də əmanətçilərin əmanət ödəməsinin qarşısını almaq və böhran vəziyyətində bank sektorunda yarana biləcək inamı qorumağı hədəfləyir. İqtisadi

vəziyyət pisləşdikdə əmanətçilər əmanətlərini dərhal likvidliyə çevirmək istədiklərindən, bank ödəmə müddəti səbəbindən əmanətçilərin tələblərini ödəyə bilməyəcək. Bunun ölkənin maliyyə quruluşuna və dolayısı ilə dövlətin nüfuzuna xələl gətirəcək nəticələri var. Maliyyə sahəsindəki etibarsızlıq, kredit çərçivəsindəki çatışmazlıqlar və mağaza qiymətlərinin aşağı düşməsi ölkədəki orijinal bölgədəki banklar arasındakı pul vasitəçiliyinin qarşılıqlı təsirini pisləşdirə bilər. Bankların praktik olaraq bütün millətlərdə ciddi nəzarət çərçivələrinə sahib olmasına baxmayaraq, millətin təcrübəsi göstərir ki, banklar taksit problemi üzündən proteksionist müəssisələrə ehtiyac duyurlar. İndiki vəziyyətdə bank təhlükələrindən qaçınmaq, investorların depozit qorunması təhlükəsizliyini əsaslandıran prinsipdir (Стоянов Е. С., 2018: стр.412).

Ölkələr bir çox səbəbdən əmanət sığortası üçün müraciət edə bilirlər. Bunlara müştəri sığorta haqlarının dərhal qaytarılması, müştərinin qorunmasının təmin edilməsi, iflas problemlərinin həlli və yayılmasının qarşısının alınması, əmanətlərin təşviqi və iqtisadi inkişafa dəstək, kiçik və yeni yaradılmış banklar ictimai qaydanı və maliyyə sabitliyini təmin etmək daxildir. bankların və dövlət banklarının daha geniş bir qrupu ilə rəqabət aparmasına imkan vermək, banklarda uğursuzluq halında dövlət xərclərinə məhdudiyyətlər qoymaq və araşdırma müddətinə başlayan digər banklara kömək etmək. Bank sektorunun böyüməsinin məqsədi, maliyyə sektorunu xilas etmək və sektorun inkişafına müsbət təsir göstərəcək iqtisadi sabitlik naminə qazanclarını qorumaqla sistemdəki iflasları və sonrakı təhdidləri azaltmaqdır.

Tarixi müddətdə banklardakı əmanətçilərdən əmanətləri qorumaq üçün bir çox sistem istifadə edilmişdir və indi hər bir ölkənin konkret quruluşlarına və ehtiyaclarına görə öz təcrübəsi var. Təcrübəyə və yeni ehtiyaclara əsaslanan yeni strategiyaların inkişafına baxmayaraq, bu gün 5 fərqli depozit qorunması variantı mövcuddur.

Bunlar:

➤ Depozit qorunmasından açıq şəkildə imtina edərək bazar intizamına etibar edin

➤ İflasda olan əmanətçilər üçün təşviq

➤ Müəyyən edilməmiş sığorta əhatəsi

➤ Gizli zəmanət,

➤ Açıq zəmanət,

İlk və sonrakı seçimlərin qərarı qanuni olsa da, nadir hallarda tətbiq olunur. Son alternativ ciddi və əsas fəvqəladə hallarda mütəmadi olaraq istifadə olunur. Eyni zamanda, mağaza qoruma çərçivəsinin dizaynının əsas məqamlarını nəzərə alaraq, mağaza zəmanətinin iki təməl çərçivəsi formalaşmışdır. Bunlar sirli mağaza zəmanəti çərçivəsini və açıq mağazanın qorunması çərçivəsini özündə birləşdirir (Shapkin AS, 2016: ctp.544).

Banklar, kredit təşkilatları və pul fondları bir millətin təhlükəsini miqdardan keyfiyyətə qədər təyin etmək üçün müxtəlif modellərdən istifadə edirlər. Bu strategiyaların bir hissəsi daxili qiymətləndirmə, bəziləri xaricidir.

1.3.Bank risklərinin sığortalanmasında xarici təcrübə

Təhlükədən qorunma günümüzdəki birliklərin əsas qabiliyyətlərindən biridir. Üzləşdikləri təhlükəni qorumayan və təqdim etdikləri təhlükəni təmin edən təşkilatlar arasında ittiham və cəzalarla bağlı kritik ziddiyyətlər mövcuddur. Mexanik inkişaf və qloballaşma bank tapşırıqlarının həssaslığını və qarşılaşdıqları təməl təhlükələr fikrini daim dəyişdirir.

Tədqiqat nəticəsində risk sığortası və kapital bazarındakı şirkətlərin ümumi strategiyaları, risk sığortası və dünya təcrübəsindən istifadə sahəsində dünya təcrübəsində müəyyən təcrübə qazandıq. Bunlar:

➤ Banklar və kredit qurumları əksər tənzimləyicinin təsirinə tabedir və artan tələbləri ödəməkdə çətinlik çəkirlər. Qurumlar üçün başqa bir çətinlik tənzimləyicilərin nəzarət mühitlərini, risk qiymətləndirmələrini və sistemlərini görmə qabiliyyətinə sahib olmaları və bu təşkilatlar üçün ən yüksək səviyyəli performans ilə üfüqi bir perspektiv tərəqqi etdirmələridir (Ayşegül Bölükbaşı, 2018: say.514.

➤ Zəmanət tədbirlərinin rəsmi tətbiqindən əvvəl çatışmazlıqları və fəaliyyətin yaxşılaşdırılmasını müəyyənləşdirməyə hazırlaşır.

➤ Təşkilatın iş modelinə uyğun qayda və qanunları təyin edir.

➤ Təhlükəsizlik proqramları gələcək riskləri sığortalamaq üçün tələb oluna biləcək sahələrdə həyata keçirilir.

➤ Risk rəhbərliyi və uyğunluğun qiymətləndirilməsi təşkilatın dəyişən tənzimləyici mühitdən xəbərdar olmasını təmin edir.

➤ Stajyerlərin təlim və işə qəbulu və ya bölüşdürülməsi yolu ilə işçi qrupların yaradılmasını effektiv şəkildə asanlaşdırır.

➤ Risk sığortası məsələləri, prosedurları və nəzarət mühitinin aktuallığını dəyərləndirir.

Bir qayda olaraq, banklar əmanətçiləri və maliyyələşdirməyə ehtiyacı olanları bir araya gətirir. Bu səbəbdən bank tənzimləməsi qənaətlərin qorunmasını və yığılmış mənbələrin iqtisadiyyatın ehtiyaclarına uyğun olaraq istifadə olunmasını təmin etməlidir. Bu hədəflərə çatmaq sistemin düzgün işlədiyinə inamdan asılıdır. Beləliklə, hər bir ölkədə bəzi spesifik problemlər üzündən baş verən bir sıra dəyişikliklərə baxmayaraq, ölkələrin qanunverici qurumları maliyyə sektorunu qənaətcilərə qənaət edəcək və ən gəlirli mənbələrdən istifadə olunmasını təmin edəcək şəkildə düzəldirlər. Bu qaydalardan biri də maliyyə sektorunda risk ölçülməsi, risk monitorinqi və risk sığortası ilə bağlı araşdırmalar aparmaq, modellər və metodlar hazırlamaq və siyasət məsləhətləri verməkdir.

Məlumdur ki, sürətlə qloballaşan dünyada mövcud quruluşla əlaqəli yeni dizaynlar və yenidənqurma işləri öyrənilir. Bu səbəbdən Azərbaycanın bank sistemi beynəlxalq standartlara uyğunluğu təmin etməli və qanuni təminat almalıdır. Bu məqsədlə, dünya praktikasında banklar, Bankların Tənzimlənməsi və Nəzarət Təşkilatının qərarına əsaslanaraq fəaliyyətlərinin həcmi və quruluşu, əməliyyatları ilə əlaqədar üzləşdikləri riskləri izləmək və nəzarət etmək üçün əsas şərtlər və üsullar yaratdılar (Тедеев А.А., 2015: с.518). Monitoring şöbəsinin verilənlər bazasında istifadə ediləcək əsas xidmət bölmələrindən biri də verilənlər bazasına daxil ediləcək məlumatların tərfi, risk sığortası və analiz metodlarıdır. Dünyanın bəzi ölkələrində (Türkiyə, Fransa və s.) Risk Tədqiqatı və İdarəetmə Texnologiyaları Departamentinin əsas xidmət bölmələrindən biri:

- Maliyyə sektorunda risk ölçülməsi və idarəedilməsi, müşahidə metodları ilə bağlı tədqiqatların həyata keçirilməsi
- Model və metodların hazırlanması
- Daxili audit, riskin ölçülməsi və sığortası, müşahidə metodları və müvafiq statistik vasitələrin istifadəsi ilə əlaqədar şöbələrə texniki dəstək
- Yuxarıda göstərilən məsələlərə dair siyasət tövsiyələrini vermək,
- Şöbə müdirinin onlara həvalə etdiyi digər vəzifələri icra etmək.

Bu dövrdə kapitalın sərbəst inkişafına maneələr azalır və bankların çox yönlülüyü genişlənir. Maliyyə sahəsindəki rəqabətin genişlənməsinə baxmayaraq, dünya miqyasında iş xərclərinin aşağı düşməsinə səbəb oldu, pul nümayəndə heyətinin gördüyü təhlükələr genişlənir. Banklar və kredit qurumları, pul ticarəti sektorlarının qloballaşması ilə əlaqəli təhlükələri təhlükələrinə əlavə etməlidirlər. Gecdən etibarən, bu təhlükələr, inkişaf etməkdə olan pul təcili vəziyyətinə görə dünya təhlilinin rəhbərliyində əhəmiyyətli bir hala çevrildi. 1974-cü ilin axırında dövlətlərarası valyuta və bank bazarlarındakı böyük böhranlardan sonra Basel Komitəsi “Bankların Tənzimlənməsi və Nəzarət Komitəsi” adı altında yaradıldı.

Müasir dövrdə Kanada, Fransa, Almaniya, İtaliya, Lüksemburq, Yaponiya, Hollandiya, İsveç, İsveçrə, Belçika, İngiltərə və ABŞ-dan 12 üzvü olan komitə, üzv ölkələrin audit sahəsində əməkdaşlıq etmələri üçün bir forum yaratmağa çalışır. Layihənin məqsədi auditin keyfiyyətini artırmaq və bank auditinin keyfiyyətini artırmaqdır. Komitənin üzv ölkələri mərkəzi bankları, o cümlədən də bank nəzarəti sahəsində rəsmi məsuliyyət daşıyan təşkilatlar tərəfindən Komitədə təmsil olunur (www.adif.az).

Bank nəzarəti üzrə Bazel Komitəsi, xüsusən qanunvericilik və qaydaların inkişafı və təkliflərin verilməsi yolu ilə kapital adekvatlığını, risk sığortasını və maliyyə bazarını sabitləşdirməyi hədəfləyir (Çipil, N., 2018: say.587). Komitə üzv ölkələrdə auditin metod və təcrübələrini ətraflı şəkildə müəyyənləşdirməyi, eyni zamanda ortaq standart və yanaşma tərtib edərək bu vizyonu dünyaya yaymağı planlaşdırır. Komitənin vacib vəzifələrindən biri də beynəlxalq risk sığortası sistemindəki boşluqları aradan qaldırmaqdır. Bu məqsədlə əlaqədar olaraq iki əsas standart tanınmışdır. Əsas qayda budur ki, heç bir maliyyə quruluşu təhlükədən qorunmaqdan çəkinməsin, ikincisi isə təhlükədən qorunma qiymətləndirmələrinin yetərlidir. 1975-ci ildən bu yana çox sayda arxiv paylandı. 1988-ci ildə idarə heyəti, Basel I kimi tanınan bir təşəbbüsün qiymətləndirilməsi üçün bir çərçivə qurdu və sərmayə nisbətinin qanun layihəsi ilə fərqlənən təhlükə ilə hər halda% 8 nisbətində olması tələb olunur. 1992-ci ilin sonlarında hakimiyyətə gəldi. Bu tikinti Komitə tərəfindən quruldu və hissə dövlətlərinin bankları tərəfindən deyil, dünyanın hər yerində işləyən magistrallıq bankları tərəfindən alındı (BIS 1988).

Hökumətlər, qlobal nəzarətçilər, sərbəst xarici icmal firmaları, son olaraq pul sahəsindəki bankçılıq üçün istifadə edilən təşəbbüslərin daxili təhlil vahidləri müxtəlif üsullardan istifadə edirlər. Müəssisələrin təcrübəsi və bacarıqlı mütəxəssislərin razılığı nəzərə alınaraq, bu texnika magistrallıq prinsipləri halına gəldi.

Risk sığortası ilə bağlı son BIS qaydasının ən vacib xüsusiyyəti, yalnız kapital adekvatlığına əsaslanmaqla yanaşı “üçtərəfli” bir quruluşun qəbul edilməsidir. İlk keçid minimum kapital nisbətləri olmağa davam edəcək, lakin bu nisbətlər kredit riskinin ölçülməsinin yeni metodlarından istifadə edilərək ölçülür. İkinci hissə, bankların daxili risklərinə və kapitalın idarə olunması praktikalarına xarici nəzarətçinin nəzarət funksiyasını da əlavə edir (Erdem Kırbeşoğlu, 2019: say.310). Üçüncü sütun, risk rabitə standartlarının inkişafı yolu ilə daha yaxşı bazar intizamının qurulmasını tələb edir. BIS, bankların təsirli nəzarət və risk nəzarəti üçün bəzi şərtlərin olduğunu da vurğulayır. Bank nəzarəti maliyyə bazarlarının sabitliyini yaxşılaşdırmaq üçün lazım olan geniş uyğunluğun yalnız bir hissəsidir.

Avropa Birliyi Cənubi Afrika ilə bağlı direktivini yeni Basa-I tənzipləməsi ilə uyğunlaşdırmağa hazırlaşır. Şiddətli müqavimətə, xüsusən Almaniyadan olmasına baxmayaraq, müəyyən bir məqamda bir razılığın əldə ediləcəyi və AB-nin kapital adekvatlığı qanununa Bazəl II-nin müddəalarına uyğun olaraq kiçik dəyişikliklərin ediləcəyi gözlənilir. Beləliklə, bütün AB ölkələrindəki banklar və investisiya şirkətləri beynəlxalq fəaliyyət göstərən banklarla əlaqəli Basəl Komitəsinin tənzipləməsinə tabe olacaq və ictimai məlumat üçün qaçılmaz olaraq daha çox məsuliyyət daşıyacaqlar.

Aİ ölkələrində fəaliyyət göstərən bankları və kredit təşkilatlarını risklərdən qorumaq və həm əmanətçiləri, həm də bank tərəfdaşlarını qorumaq və bərabər rəqabəti təmin etmək üçün müxtəlif qaydalar mövcuddur.

Beynəlxalq Risk Təşkilatları Birliyində, Beynəlxalq Mühasibat Standartları Şurasında, Beynəlxalq Aktivlər Birliyində və başqa bir sıra maliyyə sektorlarında nəzərə çarpan ən son inkişaf, sığorta və təkrarsığorta şirkətlərini risklərini doğru şəkildə sığortalamağa və idarə etməyə təşviq edən riskə əsaslanan iqtisadi yanaşma təmin etdi. AB bazarının ehtiyaclarını və qlobal hadisələrin dəyişməsinə nəzərə

alaraq, 1994-cü ildə göndərilən Solvency II təşəbbüsü, ictimai birliklər üçün yeni və daha məqbul kapital şərtlərini yaratdı və həyata keçirdi.

Solvency II-nin təqdimatına baxmayaraq, Avropa Komissiyasından olan fərdi Charlie McCreevy dərnişin missiyasına aydınlıq gətirdi: "Yəqin ki, planetdəki ən yaxşı pul dizaynını edəcəyik. Bu, daha aşağı fərziyyə xərclərini, daha yaxşı annuitet faydalarını və daha azı nəzərdə tutur. bahalı və daha möhkəm pərakəndə pul əşyaları. Bu, Avropa iş dünyası və sakinləri üçün böyük bir iqlim yaradır (Bölükbaşı, AG, Pamukçu, EB, 2018: s. 578). Təcrübə, iqtisadiyyat və sakinlər ətrafında yeni prosedur mərkəzlərimiz var. yeni sürücülərin düşünüldüyü müxtəlif zonalar:

- AB qoruma bazarını inteqrasiya edin
 - Zəmanətçiləri böyük təhlükələrdən qorumaq
 - AB-nin qorunması və təkrarsığorta təşkilatlarının ciddiliyinin artırılması
- Ümumiyyətlə daha yaxşı parametrlərdən istifadə edin.

ISO 31000-2009, lövhə və qoruma üçün təhlükəlidir. Təhlükədən qorunma şansı təmin etmək və nəzarət etmək üçün açıq şəkildə planlaşdırılan dinamik və iyerarxik dövrlərin kritik bir hissəsidir. Banklarda və kredit təşkilatlarında təhlükədən qorunmanın istifadəsi və bunun uyğunluğunun davam etdirilməsini təmin etmək üçün ilkin zərurətlər, dərnişin rəhbərliyi tərəfindən təhlükənin ənənəvi və əhəmiyyətli bir tapşırıq kimi qəbul edilməsidir.

II FƏSİL. BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİNİN SİĞORTALANMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ NƏTİCƏLƏR

2.1 Bank risklərinin sığortalanması növlərinin xarakteristikası və təhlili

AR-da sığorta müəssisələrinin banklarla qarşılıqlı münasibətlərində son illərdə xüsusi irəliləyişlər nəzərə çarpsa da, onun səviyyəsi heç də məqbul sayıla bilməz. Sözsüz ki, belə bir vəziyyətin yaranmasına qlobal maliyyə böhranının da çox təsiri vardır. Əsasən, bankların problemlili kreditlərinin tutumunun çoxalması, manatın devalvasiyası (2015-ci il ərzində 2 dəfə), bankların aktiv əməliyyatlarının tədricən azalması, kredit portfelinin pisə doğru getməsi, banklara qarşı inamın azalması, təsirləri göstərmək mümkündür.

AR-nın bank sahəsindəki problemlər tam olaraq maliyyə xidmətləri bazarının inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. Bu cür mənfi tendensiyanın qarşısını almaq üçün dövlət başçımızın 6 dekabr 2016-cı il tarixli sərəncamı ilə qüvvəyə minən Maliyyə Xidmətlərinin İnkişafına dair SYX müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Sənədin illik icrası müsbət tendensiyaların yaranmasına zəmin yaratmasına baxmayaraq (proqnoz təxminən 60% icra edilmişdir), iqtisadiyyata kreditləşmə azalmağa davam etmişdir. Sözügedən prosesi aşağıdakı cədvəldə görmək mümkündür.

Cədvəl 1: Azərbaycan iqtisadiyyatına banklar tərəfindən kredit qoyuluşunun həcmi

aylar illər	01.03	01.06	01.09	01.11
2015	20015	19888	19518	18011
2016	19742	17659	16339	15357
2017	15436	14385	11935	11742

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının
https://www.cbar.az/infoblocks/bank_credit, 01.01.2021

Məlumdur ki, 1 noyabr 2015-ci il tarixinə iqtisadiyyata yatırılan kreditlərin ümumi məbləği 18.000 AZN olurdusa, 1 noyabr 2017-ci il tarixinə bu rəqəm 11.742.000 AZN-a, başqa sözlə desək, 6.278.000 AZN-a düşdü. Bu vəziyyətdə sözsüz ki, kreditlərin sığortalanması ehtimalı azalacaq. Digər yandan, kredit sığortasındakı azalma qismən avtomobillərin kreditlə alınması kampaniyasını kəskin şəkildə məhdudlaşdırması ilə bağlıdır.

Bununla yanaşı, sığorta bazarı hər zaman yeni xidmətləri və məhsulları ilə bank sektoruna təsir göstərməyə çalışıb. Aşağıdakı cədvəl AR-dakı sığorta bazarının vəziyyətini göstərir.

Cədvəl 2: Sığorta xidmətləri bazarının inkişaf dinamikası (mln.man)

Sığorta növləri	2016		2017	
	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
Könüllü sığorta - cəmi	329,7	188,4	345,7	189,8
O cümlədən				
- həyat sığortası	126,6	91,8	156,5	120,5
-qeyri-həyat sığortası	214,1	87,6	170,3	68,3
O cümlədən:				
- şəxsi sığorta	92,1	64,2	78,9	52,4
O cümlədən:				
- fərdi qəza	3,7	0,8	3,7	0,5
- tibbi	85,8	62,5	72,2	51,7
- xaricə səfər edənlərin sığortası	3,6	0,5	2,8	0,5
Əmlak sığortası	111,9	26,6	131,5	17,7
O cümlədən:				
- əmlakın sığortası	88,6	24,2	83,8	15,6
- mülki məsuliyyətin sığortası	22,4	0,7	17,5	2,5
O cümlədən:				
- avtonəqliyyat sahiblərinin mülki məsuliyyət sığortası	1,6	0,12	1,3	0,18
- kredit sığortası (min manatla)	21336	56058	20,1	0
- kreditlərin sığortası	21336	56058	20,1	20,1
- ippoteka sığortası	0	0	0	0
- qarışıq maliyyə risklərinin sığortası	1560	0	9258	0
İcbari sığorta	167,4	57,7	157,5	52,3
Cəmi	468,1	247,4	515,2	240,8

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının

https://www.cbar.az/infoblocks/bank_credit, 01.01.2021

Cədvəldən məlumdur ki, kreditlərin sığortası üzrə 2016-cı ildə 21,3 mln.AZN sığorta tədiyyəsi yığılmış və 57,0 mln.AZN banklara ödəniş verilmişdir.

Düşünmək istədiyimiz kimi, tezliklə bank fəaliyyətinin qorunması sahəsində həddindən artıq dönüş etmək üçün həddindən artıq və uyğunlaşa bilən tədbirlər görmək tamamilə ağıllıdır. Açıq şəkildə desək, sığorta agentlikləri ilə bank strukturları arasındakı əlaqənin şərtləri pul qurumlarının əhalidən və müəssisələrdən aktivləri cəlb etmək və istifadə etmək imkanları ilə idarə olunur. Əhalidən və müəssisələrdən vəsait cəlb etmək üçün banklar fərqli növ əmanətlər təklif edirlər - icbari əmanətlər, depozit sertifikatları, məqsədli əmanətlər, müddətli depozitlər və s.

Sığorta müəssisələri isə fərqli həyat sığortası məhsulları, annuitet sığortası, pensiya sığortası, qarışıq həyat sığortası, icarə sığortası və s. yaradırlar. Nəticədə bankların və sığorta müəssisələrinin koordinasiya modeli yaranır ki, bu da praktikada əhaliyə fərqli maliyyə xidmətləri təqdim etməsi ilə bağlı maliyyə qurumları arasında rəqabət əlaqələrinin yaranması deməkdir. O cümlədən, banklar ilə sığortaçıları, habelə digər maliyyə vasitəçiləri - qeyri-dövlət pensiya fondları, vahid investisiya fondları və s. arasında rəqabət əlaqəsi ortaya çıxır. Sığortanın risk funksiyasına görə banklarla sığorta müəssisələri arasındakı münasibətlərin xüsusiyyətləri fərqlidir. Bankla qarşılıqlı əlaqədə olan müəssisələrin və ölkə əhalisinin maddi zərərlərinin, habelə ictimai ehtiyacların və insanların sığortalanması kompensasiyası ancaq sığortaçı tərəfindən həyata keçirilir.

Beləliklə, bu münasibətlərlə əlaqəli müxtəlif varlıqlara sahib olan təşəbbüslərin və əhalinin qorunması kredit birliklərinin həlledici mənafeələrindən biri kimi qiymətləndirilir. Eyni şəkildə, hər hansı bir hərəkət sahəsindəki kimi, bank təhlükələri də bütün cəhdlər üçün ümumi təhlükələri (antropogen, qanunsuz fəaliyyətlər və s.) Və kredit təşkilatlarının açıq risklərini (kredit, ehtiyat fondları, mükafat, şişkinlik və s.) Özündə birləşdirir. Vəziyyət, banklar, kredit ehtiyaclarını

ictimai ehtiyacların daşıyıcısı olaraq təhlükə kimi davam edən sığorta agentlikləri vasitəsi ilə kompensasiya edirlər. Bu, banklar və sığorta agentlikləri arasındakı fərziyyə və canlı əməkdaşlıq modelinin meydana çıxdığı yerdir.

Sığorta müəssisələri ilə banklar arasındakı əlaqə sığortalıların kredit riski və bank risklərinin ən aza endirilməsində və zərərlərin maliyyələşdirilməsində xüsusi rol oynayır. Banklar və sığorta müəssisələri arasındakı xüsusi münasibətlərin investisiya funksiyası da mövcuddur. Banklar və sığorta müəssisələri ölkə əhalisinin və müəssisələrin fondlarının kapitallaşması funksiyasının icrasını təmin etmək üçün investisiya fəaliyyətləri göstərirlər. O cümlədən, sığortaçıların investisiya fəaliyyətlərinə yalnız öhdəliklərin icrasını təmin etmək üçün yığılan sığorta haqlarını kapitallaşdırma tələbini təmin edən həyat sığortası deyil, sığorta şirkətlərinin rəqabət qabiliyyətini təmin edərkən başqa bir sıra fərqli sığorta növləri üzrə sığorta haqları da aiddir. Sığorta müəssisələri maliyyə mənbələrini bir çox sahələrə, ən çox dövlət səhmlərinə, korporativ səhmlərə, pay fondlarına, məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərin kapitalına və səhmdar cəmiyyətlərinə kapital qoyuluşlarına investisiya qoymaq fürsətinə sahibdirlər.

Sığortaçının investisiya fəaliyyəti bank sistemində də təmin edilə bilər. Məhz bu səbəbdən də sığorta müəssisələrinin banklar üçün investisiya fəaliyyəti xüsusi praktik əhəmiyyətə sahibdir. Banklar, sığortalıların maliyyə mənbələrinin kapitallaşmasını həyata keçirən əsas maliyyə qurumlarıdır. Nəticədə, əhalinin və müəssisələrin pulu ilə banklar və sığorta şirkətləri arasında rəqabət əlaqələri sığortaçıların maliyyə mənbələrinin yerləşdirilməsində əməkdaşlıqla tamamlanır. Cari sığorta ehtiyatlarının yerbəyer edilməsi qaydaları sığorta müəssisələrinin sərbəst vəsaitlərinin 40% -ə qədərini bank əmanətlərinə, həmçinin depozit sertifikatları ilə təsdiqlənmiş sənədlərə yerləşdirməyə şərait yaradır.

Bundan başqa, ehtiyatların 30% -ə qədəri banklar tərəfindən verilə bilən korporativ qiymətli kağızlara yerləşdirilə bilər. Bununla belə, mövcud qaydalar

sığortaçılara sığorta ehtiyatlarının 70% -ni bankın aktivlərində yerləşdirməyə imkan verir. O cümlədən, ehtiyatların bir bankda yerləşdirilməsində məhdudiyyətlər mövcuddur – səhmlərin ümumi qiyməti, qanun kapitalındakı paylara sahib olmaq hüququ, bank depozitlərindəki vəsaitlər, habelə depozit sertifikatları ilə təsdiqlənmiş hesablardakı vəsaitlər 15 %-dən çox ola bilməz. Vurğulamaq lazımdır ki, sığorta şirkətlərinin digər maliyyə mənbələrinin (mənfəət, nizamnamə kapitalı, mənfəət ehtiyatları və s.) yerləşdirilməsi bankların və sığortaçıların qarşılıqlı investisiya maraqları sektorunda tam tənzimlənməmişdir.

Banklar ilə sığorta şirkətləri arasında münasibət yaradılmasının əsas şərti hüquqi və fiziki şəxslər üçün uyğun ödəmə xidmətlərinin təşkil edilməsidir. Cari qanunvericiliyə əsasən hüquqi şəxslər arasında hesablaşmalar, həmçinin fiziki şəxslərin iştirakı ilə hesablaşmalar nağd, o cümlədən də nağdsız formada həyata keçirilə bilər. O cümlədən, əksər nağdsız hesablaşmaların təşkil edilməsi funksiyası da banka tapşırılır. Əlavə olaraq, sığorta şirkətləri də daxil olmaqla hüquqi şəxslərdən nağd pul qəbzləri, təchizatçılarla hesablaşmalar, büdcəyə vergi ödəmələri, maaşın ödənilməsi, büdcədən kənar fondların ayrılması, sığorta şirkətlərinin çoxsaylı müştəriləri üçün hesablaşma və kassa xidmətləri - hamısı nəticə etibarilə bank ehtiyatlarının artımına öz töhfəsini vermiş olur. Bununla yanaşı, hesablaşma və kassa xidmətləri sığortaçı müştəriləri ilə yanaşı digər müştərilərlə bank arasında qarşılıqlı faydalı münasibətlərə çevrilir və bank müəssisələrinin likvidliyinin qarantına çevrilir.

Bankların və sığorta şirkətlərinin əsasən hər iki tərəfdən də vacib müştəriləri olur. Banklar və sığortaçılar çox sayda hüquqi və fiziki şəxsə müxtəlif maliyyə xidmətləri göstərirlər. Sığorta ilə bank qurumları arasında bankçılıq və sığorta məhsulları ilə zidd olmayan və yaxud onları tamamlamayan qarşılıqlı əlaqə müştərilərin mübadiləsini nisbətən asanlaşdırır, o cümlədən, maliyyə vasitəçiliyinin rəqabət qabiliyyətini çoxaldır. Sığorta müəssisələri sığorta

məhsullarının tərəfdaş təşviqi üçün banklardan istifadə etmək imkanına malikdirlər. Digər yandan, sığorta müəssisələri bank xidmətlərinə və məhsullarını banklara yatırılan vəsaitlərlə tanıtmaq qabiliyyətinə sahibdirlər.

Qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın təsirini artıran maliyyə vasitəçiləri filial şəbəkələrini genişləndirirlər. Bankçılıq və sığortanın təşkil edilməsinin ümumi prinsipi ərazi təşkilatının prinsipidir, yəni filial və nümayəndəliklər açaraq geniş bir ərazidə bir iş qura bilərsiniz. Digər tərəflərin maddi bazasını və insan resurslarını bölüşmək maliyyə vasitəçilərinin və onların müştəri bazasının genişlənməsinə imkan verir, eyni zamanda bankların və sığorta şirkətlərinin filial şəbəkələrinin inkişafı üçün xərclərini azaldır və bununla da bankçılıq və sığortanın səmərəliliyini artırır.

Qoruma təlimləri üçün bank idarələri nəhəng bir müştəri bazası, müxtəlif növ qorumalar, pullu rəhbərliklər, birdəfəlik qoruma xərcləri və kreditlər, fərqli qoruma taksitləri yaradır və qoruma təlimlərinə bank dəstəyinin bir hissəsini götürürlər. Üstəlik, tanımadığımız və yaxınlıqdakı təcrübə ilə təsdiqlənən praktik olaraq spesifik bank qorunması, bank rəhbərliklərinin kifayət qədər cilalanmış metodologiyası, qabiliyyətləri və ən yüksək səviyyəsini verir. Təcrübə göstərir ki, banklar arasındakı maliyyə qanunu və təhlükəsizlik şəbəkəsi təminatçıları münasibətləri bəzən güclü rəqabət kimi görünə bilər, çünki çoxsaylı dövlət qanunlarında bank işləri üçün fəlakətlərin qorunması, mülkiyyətin qorunması və digər fərqli mühafizə mübadilələri nəzərdə tutulur. Zəmanətçinin müştərilərə borc vermək qabiliyyətini dəstəkləyir. Bankların və sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin icazə verilən koordinasiyası maliyyə qurumları sistemi - maliyyə vasitəçiliyi, habelə sığorta və bank fəaliyyətinin funksional yaxınlığı ilə izah olunur.

Sığorta təşkilatları ilə banklar arasında əlaqələrin qurulmuş təməlləri onların fəaliyyəti, tərəqqisi və qarşılıqlı tarixi ilə təsdiq edilir.

İlk sığorta müqavilələri risk sığortası funksiyası ilə əlaqələndirilmişdir. İlk banklar riskli ödəmələrə vasitəçilik etdilər. Sığortaçıların və bank qurumlarının müəssisələrin və əhalinin sərbəst fondlarının kapitallaşmasını təmin edən maliyyə vasitəçisi kimi cəlb edilməsi XVII əsrdə Avropada kapitalist münasibətlərin formalaşması ilə əlaqələndirilir. Bu dövrdə bankların və sığorta agentliklərinin böyük bir həcmdə yaxşılaşması olmuşdur. Bu, bankların və sığorta agentliklərinin mötədil pul təşkilatları kimi möhkəm bir-birilə əlaqəli inkişafının, sənayəçi münasibətlərin təşkili və inkişafı kimi, əşyaların yaradılmasının başlanğıc mərhələlərində maddi nağd münasibətlərin genişləndirilməsi üçün hipotetik çərçivələr yaratdığını göstərir.

Kapitalist idarəetmə formaları, sənaye inqilabı, ticarət və xüsusən də beynəlxalq ticarət yolu ilə müasir qlobal maliyyəni inkişaf etdirmək ehtiyacı kifayət qədər sığorta təminatına ehtiyac yaratmışdır. Nəticədə kredit və sığorta uzun müddət yaxın münasibətlərdə tərəqqi etməli idi. Borcalanın borc verən kreditin təhlükəsizliyini təmin etməsi zərurəti, ayrı bir professional sığorta qrupunun borc verənlərdən ayrılmasına səbəb oldu.

İndiki banklar və sığorta agentlikləri arasındakı münasibətlər 20-ci əsrin ortalarında ABŞ və Böyük Britaniyada - İEÖ-də bəhrələnməyə başladı. Əsas bank qorunması müqaviləsi 1911-ci ildə ABŞ-da təsdiq edilmişdir. Böyük Depressiya dövründə, Amerika Birləşmiş Ştatları tipik bir hökumət bankının qorunması çərçivəsini yaratdı. 70-80-ci illərdə Kanadada, Avropada, Yaponiyada və fərqli xalqlarda müqayisə olunan çərçivələr hazırlandı. Müharibədən sonrakı dövrdə, əsasən, yaradılmış xalqlarda kredit müdafiəsi geniş şəkildə istifadə olunurdu və borcalanın ölməsi halında banklara, pul təşkilatlarına, mübadilə təşkilatlarına və digər nəhəng pul sələmçilərinə təmin edilirdi. Müharibədən sonrakı zaman çərçivəsindəki inkişafı dünya mübadiləsinin sürətlə yaxşılaşması ilə əlaqədardır. Bu cür qoruma xüsusilə ABŞ və İngiltərədə inkişaf etmişdir. Birinci Dünya

Müharibəsindən bəri Avropada və ABŞ-da gediş haqqı krediti qorunması çox geniş vüsət almışdır. Bu, əslində, 50-70-ci illərdə tanımadığımız pul fəaliyyətinin güclənməsi səbəbindən baş vermişdir.

İndiki vaxtlarda banklar və sığorta agentlikləri arasında bankların əməliyyat iş yerləri və səlahiyyətli iş yerləri vasitəsi ilə qoruma strategiyasının həyata keçirilməsində ümumi dəyərli bir əməkdaşlıq mövcuddur.

Ən çox da 1970-ci illər ərzində bu münasibətlər Avropa və Amerikada intensiv tərəqqi etmişdir. Sığorta şirkətləri ilə banklar arasında iş birliyinə əlavə olaraq, bəzi ölkələrdə milli qanunvericiliyə uyğun olaraq bank əməliyyatları aparmaq istəyən müştərilər üçün sığorta şirkətləri arasında ciddi rəqabət mövcuddur. Sığorta ilə bərabər, maliyyə konqlomeratları olan yer üzünün ən böyük sığorta müəssisələri, müştərilərinə kredit vermək üçün sığorta xidmətləri təşkil etməyə cəhd edirlər. Bu dövrlərə baxmayaraq, İEÖ-in bankların və sığorta agentliklərinin koordinasiyasına malikdir. Bankçılıq və qoruma kapitalının təsis edilməsinin arxasındakı izahatlar arasında bank və qoruma idarələrinin bir araya gəldiyi uyğunlaşa bilən pul sektorunun artması və qurulmuş meqa pul axınlarının təşkili var.

Bu sığorta növü sektorunda göstərilən qaydalar əsasən aşağıdakı ümumi riskləri təmin edir.

1. Sığortalı tərəfindən sığorta fəaliyyəti nəticəsində sərf edilən gəlir itkisi (əlavə xərclər);
2. Sığortalının əmlakının itirilməsi (məhv edilməsi) və ya zədələnməsi;
3. Sığortalının AR-nın qanunvericiliyinə əsasən sığorta müqaviləsi müddətində sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı üçüncü şəxslərə dəymiş zərərin ödənilməsi öhdəliyi. Müqavilədəki hər bir risk növü üçün tarif ayrıca hesablanmalı və son tarif onların cəmindən ibarət olmalıdır. Bu risklərdən

birinə qarşı ümumi sığorta dərəcəsini necə hesablayacağımızı göstərəcəyik. Metoda görə saf dərəcə (Tn) üçün aşağıdakı düstur düzgündür:

$$T_n = T_a + T_r,$$

Burada: T_a - xalis dərəcənin əsas hissəsi;

T_r təhlükə həddən artıqdır və müşayiət olunan şərtlər onlar üçün uyğundur (100 AZN qoruma tədbiri ilə müqayisədə):

$$T_a = 100 * q * S_0 / S, T_r = 1,2 * T_a * a(y) * 1-q V_n^9$$

Bu reseptlərdəki sərhədlərin müşayiətedici təsiri var:

d - qoruma müqaviləsinə əsasən təhlükə ilə qorunan bir hadisənin baş vermə ehtimalı;

SO - bir qoruma müqaviləsinə uyğun olaraq təhlükə üçün normal qoruma hissəsi;

S - bir mühafizə müqaviləsi ilə təhlükə üçün normal qoruma dəyəri;

n - razılaşdırılacaq razılaşmaların miqdarı.

$A(y)$ -nin etibar etdiyi riskli hissələr (y təhlükəsizlik zəmanətidir və toplanan qoruma xərclərinin zəmanətli hallarda qorunma tələblərini ödəmək üçün yetərli olması ehtimalı) əlavə cədvəldən həll edilmişdir:

Cədvəl 3: $A(y)$ -nin y -dan asılı olan dəyərləri təyin olunur

Y	0,84	0,91	0,96	0,97	0,9876
a	1,2	1,5	1,776	2,3	3,5

Mənbə: Müəllif hesablamaları əsasında tərtib olunub.

Məlum olan $T_b = T_n / (1-f)$ (f -yığıma) tənliyi ümumi dərəcə üçün istifadə olunur. Bu reseptlərdən istifadə edərək müşayiət olunan cədvəl, zəmanətli şans seqmentləri üçün tətbiq olunan xalis dərəcələrə hazırdır:

Cədvəl 4: Müvafiq netto-dərəcələr üçün

Riskin adı	Netto-dərəcə
İşçilərin şüurlu fəaliyyətləri səbəbindən meydana gələn təhlükələr	0,59
Bank binasında bankın və ya müştərinin əhəmiyyətli əmlakının bədbəxtliyi, ziyanı və ya ləğvi	0,37
Daşınma zamanı əhəmiyyətli əmlak və pul arxivlərinin zərəri və ya ziyanı	0,83
Təkliflərin, taksit sifarişlərinin və veksellərin şüurlu dəyişdirilməsi və ya saxtalaşdırılması	0,82
Birjalar zamanı uğursuzluqlar	0,88
Saxta əskinələr və sikkələr üzündən zərər	0,29
Kənarların qeyri-qanuni fəaliyyətlərinə görə zərər	0,67

Mənbə: Müəllif hesablamaları əsasında tərtib olunub.

Bu şəkildə ümumi xal dərəcəsi üçün:

$$T_n = 0.37 + 0.15 + 0.61 + 0.80 + 0.66 + 0.09 + 0.45 = 3.13,$$

$$\text{mütləq brüt dərəcə üçün alırıq: } y \text{ } T_b = 4.47.$$

Budur 70% xalis dərəcə, 30% yük. Bu, zəmanətin hər 100 manatı üçün tam qorunma mükafatıdır.

Zəmanətçi, müəyyən pul nəticələrini və bazar düşüncələrini nəzərə alaraq, yükü təşkil edən komponentlərin səviyyəsi (vergi dərəcəsi) kimi vergi dərəcələrini və ümumi dərəcə quruluşu üçün xatırlanan yük səviyyəsini qərar verə bilər.

2.2 Azərbaycanda bank əmanətlərinin sığortalanması xüsusiyyətləri

Bankların depozit fəaliyyətinin elmi araşdırmalarının əsas istiqaməti onların dövlət tənzimləmə alətlərinin və mexanizmlərinin tətbiqinin öyrənilməsidir.

Mərkəzi banklar tərəfindən görülən bu cür tədbirlər aşağıdakı növlərə bölünə bilər:

- müşahidə, nəzarət və müşahidə üçün tədbirlər düzəlişi;
- dəyər ölçüsünün genişləndirilməsinə yönəlmiş tədbirlər;
- birbaşa maliyyələşdirmə və aktivlərin və idarələrin ideal idarədilməsinə yönəlmiş tədbirlər.

Hər halda nəzərə alınmalıdır ki, kənar fəaliyyətlər maliyyə tapşırıqlarında əhəmiyyətli dərəcədə iştirak edir və fəaliyyətləri cəlb olunmayan işlərdə saxlayır. Depozit fəaliyyətləri, bütün maliyyə çərçivəsinə bənzəyir, şansları əhatə edir və onların idarəedilməsi və rəhbərliyi pul baxımından əhəmiyyətlidir. Depozit strategiyasının yerinə yetirilməsi onun qorunma qaydalarına əsaslanır. Bu sətirlərdə bu alətin yaxşı işləməsi vacibdir. Hökumət, xalqdakı pensiya istehlakını yaxşılaşdırdıqca, maliyyə sahəsindəki mağazaların həcmi daim inkişaf edir. Depozitlər keyfiyyət zəmanəti qədər miqdar qədər yaxşılaşır.

Cədvəl 5: 2010-2017-ci illər ərzində Azərbaycanda bank əmənatlərinin artım dinamikası

Tarix	Depozitlərin məbləği
01.11.2017	8380,1
01.01.2017	8548,7
01.01.2016	8573,9
01.01.2015	8288,3
01.01.2014	7495,8
01.01.2013	6213,4
01.01.2012	5219,8
01.01.2010	4329,8

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının https://www.cbar.az/infoblocks/bank_credit, 01.01.2021

Yuxarıdakı cədvəldən də məlumdur ki, 2010-cu ilin axırında əhalinin əmənatları 3139,8 milyon manat, 2011-ci ildə bu rəqəm 511,9 mln AZN, 2012-ci ildə 5 223,4 mln AZN, 2013-cü ildə 6485,8 mln AZN, 2014-cü ildə olmuşdur 7298,3 milyon manat. 2014-cü ildə 9473,9 mln AZN, 2015-ci ildə 2016-cı illə müqayisədə az və 2017-ci ildə 7448,3 mln AZN təşkil etmişdir. İlin ilk on ayının məlumatlarına görə 7280,1 milyard AZN təşkil etmişdir. Bu dinamika bank əmənatlərinin sığortalanması sisteminin günümüzün vacib tələbi olduğunu bir daha sübut edir.

Nəzəri və tarixi təcrübədən məlum olur ki, bank böhranı zamanı dövlət lazımı tədbirləri və uyğun proqramları tərtib edir. Bank sisteminin çöküşü zamanı əmanət sığortası sistemi (ƏSC) sistemli tədbirlər və dövlət tənzimləmə proqramları əsasında fəaliyyət göstərməyə başladı.

Bu sistemi retrospektiv nöqteyi-nəzərindən təhlil etsək, bu sistemin 1930-cu illərdə ABŞ-da geri çəkilmələrin qarşısını almaq üçün çevik bir vasitə olaraq ortaya çıxdığını və uzun müddət özəl sektoru depozit riskindən qoruduğunu görürük. Günümüzdə bankın əmanətçiləri bir bank seçərkən öz istəklərinə deyil, dövlətin sığorta sahəsindəki etibarlı təcrübəsinə əsaslanaraq bir zəmanət alırlar. Məlumdur ki, əmanət sığortası sisteminin tətbiqi ilk dəfə 1930-cu illərdə ABŞ-da bank iflaslarına cavab olaraq qüvvəyə minmişdir. Depozit sığortası sistemindəki ilk addımlar 1935-ci ildə FDIC (Federal Depozit Sığortası Komitəsi) yaradılması ilə başladı. ABŞ-da Federal Əmanət Sığortası Korporasiyası (FDIC) bank depozitləri üçün uyğun təminatlar verir.

AİB-nə üzv ölkələrdə əmanət sığortası sistemlərinə dair qanunlar, 30.05.1994-cü il tarixli 94/19 sayılı Qərar ilə Avropa Parlamenti tərəfindən qəbul edildi. Təlimata uyğun olaraq, Birliyə üzv olan dövlətlərdə mövcud olan bütün banklar cəlb olunan mənbələr müqabilində depozit sığortası sistemində iştirak etməyə məcburdurlar. Bununla belə, Təlimatın 3.1-ci maddəsinin tələblərinə əsasən, kredit təşkilatları əmanət sığortası sisteminin iştirakçısı olmadıqda banklara əmanət cəlb etmək lisenziyası verilmir.

7.2.1 Təlimatlar. Məqaləyə görə, iştirakçı ölkələrin müvafiq təşkilatları əmanətçilərə qeyd-şərtsiz 20.000 avro ödəməyə borcludurlar.

Əmanətlərin sığortalanması sisteminin yaradılması, milli bankların və digər xarici bankların filiallarının müflisləşməsi halında əhalinin pul ehtiyatlarının qorunmasına, habelə bank seqmentinin sabitliyinin və davamlı inkişafının təmin edilməsinə yönəlib.

"Əmanətlərin sığortalanması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (08.05.2009 və 30.06.2009-cu il tarixli qanunları ilə qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə birlikdə) ev əmanətlərinin kollektiv icbari sığortası sisteminin formalaşdırılması və işləmə qaydalarını müəyyənləşdirir.

Bu fondun əsas məqsədi qazanc əldə etmək deyil. Əksinə, fəaliyyətindən əldə olunan bütün qazanclar sığorta ehtiyatlarının həcmnin artırılması üçün istifadə olunmalıdır.

Mərkəzi Bank da daxil olmaqla dövlət Sığorta Fondunun öhdəliklərinə görə cavabdeh deyil və fond da öz növbəsində Mərkəzi Bank da daxil olmaqla dövlətin öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşımır.

Ölkə əhalisindən əmanət cəlb etmək icazəsi olan bütün özəl banklar və xarici bankların ölkəmizdəki filialları Sığorta Fondunun məcburi iştirakçıları sayılır. AR-nın hüdüdlərindən kənarında iştirak edən bankların mağazaları Sığorta Fondu tərəfindən qorunmur və onlara heç bir mükafat verilmir.

Millətimizdə mövcud qorunma sisteminin koordinatoru olan Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun qoruma mağazaları, pay banklarından toplanan rüblük qrafik xərclərinin ziyanına çevrilir. Qanuna uyğun olaraq ƏSF bir hüquqi şəxs, qeyri-kommersiya təşkilatı və əmlakının həqiqi sahibidir. Fondun Mərkəzi Bankda və başqa banklarda müvafiq hesabları mövcuddur. Fondun əsas məqsədi bank sisteminə və əhaliyə xidmət göstərməkdir. Dövlət Fondunun öhdəlikləri Fond dövlətin öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşımır.

Hazırda Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun əsas məqsədi SYX-nin məqsədlərinə əsasən fiziki şəxslərin üzv banklarda olan əmanətlərini sığortalamaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, fond yarandığı gündən etibarən təminatlı əmanətlərin faiz dərəcələri bir neçə dəfə dəyişmişdir. Bunu aşağıdakı cədvəldə daha yaxşı görmək mümkündür.

Qeyd etmək lazımdır ki, fondun üzv banklarında milli və xarici valyutada illik faiz dərəcəsi daxilində olan bütün təminatlı əmanətlər, məbləğindən asılı olmayaraq 3 il ərzində tam sığortalı hesab olunur. Bu halda əmanətçilər tərəfindən əmanət sığortası üçün əlavə ödəniş tələb olunmur. Bununla belə, ölkəmizdəki əhəlinin əmanətləri 3 il müddətinə milli valyutada - illik 12%, xarici valyutada - illik 3% ilə tam sığortalı sayılır.

Cədvəl 6: 2007-2017-ci illər ərzində ƏSF tərəfindən qorunan əhəli əmanətlərinin illik faiz dərəcələrinin dəyişməsi

Tətəbiq edildiyi dövr	Manatda olan qorunan əmanət üçün illia faiz dərəcəsinin həddi	Xarici valyutada olan qorunan əmanət üçün illik faiz dərəcəsinin həddi
13.08.2007 – 09.04.2008	35,5%	
10.04.2008 – 08.06.2008	37,2%	
09.06.2008 – 13.10.2008	39%	
14.10.2008 – 30.10.2008	33,6%	
31.10.2008 – 30.11.2008	28%	
01.12.2008-31.12.2008	27%	25%
01.01.2009 – 31.05.2010	25%	26%
01.06.2010-01.03.2016	27%	23%
02.03.2016 – bu günədək	27%	4%

Mənbə: Əmanətlərin Sığortalanması Fondu
www.adif.az, 01001.2021

Qanuni bir maddə olan ASF, birlik olaraq bu ödəniş və xərcləri idarə edir və ehtiyatları və öhdəliklərinin pul vəziyyəti haqqında hazır hesabatlar alır. 2015-2016-cı illərdəki maliyyə fəaliyyətinin pul vəziyyəti altındakı cədvəldəki məlumatlardan da aydın görünür.

Cədvəldən məlum olur ki, əgər 2015-ci ildə mütləq mənbələr 85 mln. 462.000 AZN olduğu təqdirdə, 2016-cı ildə bu rəqəm 145 milyon AZN-ə qədər genişləndi. 782 min AZN ilə eyni idi. Resurslar arasında yalnız 2016-cı ildə pul hissəsi - 42.0 milyon AZN, əmlak və avadanlıq hissəsi - 2079.1 min AZN, nəzəri mənbələr - 285.5 min AZN.

**Cədvəl 7: AR Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun maliyyə vəziyyəti
(min.manat)**

Göstəricilər	İLLƏR	
	2015	2016
<i>Aktivlər</i>		
- pul vəsaitləri	47689,1	43835,4
- Hesablanmış sığorta haqları	6940,7	7379,5
- qeyri-maddi aktivlər	257,6	297,4
- əmlak və avadanlıqlar	1838,8	2167,4
- investisiya qiymətli kağızları	-	86881,6
- sair aktivlər	32888,4	5,9
<i>Cəmi aktivlər</i>	8962,8	146897,0
<i>Öhdəliklər</i>		
- Kompensasiya ödənişləri	29998,6	153081,9
- kreditlər və borcların qısamüddətli hissəsi	537213,5	8543,0
- kreditlər və borclar	36922,0	89,5
- sair öhdəliklər	5495,1	168702,2
<i>Cəmi öhdəliklər</i>	586829,1	153692,2
Yığılmış sığorta ehtiyatları	509265,2	24565,2
Cəmi öhdəliklər və sığorta ehtiyatları	88652,8	156897,0

Mənbə: Əmanətlərin Sığortalanması Fondu
www.adif.az, 01001.2021

2015-ci ildə Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun ümumi öhdəlikləri 594,9 milyon manat təşkil edirdisə, 2016-cı ilin uyğun dövründə bu rəqəm 159,6 mln AZN -a manata düşdü. Bu nəticə, əvvəlcə, sözgedən dövrdə kütləvi kompensasiya ödənişlərinin həcmi ilə əlaqələndirilir. O zaman öhdəliklərin strukturundakı ən böyük pay (95 %) 151,2 mln AZN kompensasiya ödənişləri üzrə öhdəliklərin payına düşür. Bununla belə, 2015-ci ildə ƏSF üçün yığılmış sığorta ehtiyatları 517,6 mln dollar təşkil edirdisə. 2016-cı ildə bu ehtiyatlar 24,8 mln AZN-a düşdü. Mütləq öhdəliklər və qoruma birlikdə hər 2015-ci ildən 89,3 milyon manata, 2016-cı ildən 144,8 milyon manata qədər əlavə qənaət edir. Eyni zamanda nəzərə almalıyıq ki, millətimizə məlum olmayan bir bankın mövcud mühafizə təşəbbüsü onun Respublikasındakı filiallarını əhatə edirsə Azərbaycan, tanımadığı bir bankın yaxınlıqdakı ofisində olan mağazalar ASF tərəfindən qəbul edilmir, xarici ölkələrin içərisindəki mağazaların qorunması çərçivəsinin standartlarının bu qanunla

müəyyən edilmiş şərtlərdən daha az olmayacağını bildirdi. Başqa bir şey, tanımadığı bir bankın qonşuluq ofisindəki mağazalar da bu qanunla müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq qorunmalıdır. Fondun öz ödəməsi var və iştirak edən banklar, Nazirlər Kabineti tərəfindən ASF-yə ödənilən qoruma xərcləri ilə təyin olunan limitlərlə qazana bilirlər. Vəqfin ünsürləri onun təmamilə fəaliyyətinin əsasını müəyyənləşdirir. Fond aşağıdakı imkanları həyata keçirir:

a) iştirak banklarının reyestrini toplayır və onlara vəsiyyətlər verir;

b) qoruma xərclərini toplayır və qeyd edir;

c) əmlaka nəzarət edir və əmrlər verir;

d) qorunan hadisənin qeydiyyatına alınması saatında investorların bədbəxtliklərini izləmək və uyğun mükafat ödəmək;

e) aktivin öz qabiliyyətlərini təmamilə oynaması üçün faiz banklarını bir araya gətirərək, qanunla müəyyən edilmiş mağaza strategiyası barədə həyati məlumatları və həqiqi hesabatları almaq;

g) qanuna uyğun olaraq müəssisə standartlarını təsdiq edir;

f) öhdəliklərini təmamilə təmin etmək üçün aktivləri olmadığı təqdirdə pul fondlarından, Mərkəzi Bankdan və dövlətdən əldə edilmiş aktivlərdən istifadə edir;

k) öhdəliklərinə görə ödəniş ödənildikdən sonra, hissə bankdan xərc tələb edə bilər;

g) iştirak edən bankdan qoruma öhdəliklərinin və nağd pulun ödənilməsini ayırır və Mərkəzi Bankı fərdi olaraq öyrədir.

l) əmanət qoruma metodologiyası ilə müəyyən edilmiş müxtəlif gücləri yerinə yetirir. Əmanətlərin Sığortalanması Fondu sərbəst təşəbbüs kimi potensialının tam sərgisi zamanı qazanc və uğursuzluqlarla da qarşılaşır. Son vaxtlar pul elementi kimi hərəkəti də altdakı cədvəldən məlumdur.

Cədvəl 8: AR Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun 2015-2016-cı illərdə gəlir və xərclərinin təhlili (min.man)

Göstəricilər	İLLƏR	
	2015	2016
- Sığorta premiyaları	25884,6	27775,8
- maliyyə gəlirləri	3666,5	3881,3
Cəmi gəlirlər	29341,2	31537,1
- Kompensasiya xərcləri	162081,9	592245,0
- inzibati və sair əməliyyat xərcləri	2756,3	3619,1
- banklara ödənilmiş kompensasiyaların qaytarılması	-	85436,2
Əməliyyat zərəri	136487,0	487678,7
- maliyyə zərcləri	38,8	4478,2
- sair (xərclər) gəlirlər	14269,5	1423,9
İl üzrə nəticə	123457,2	493561,0
İl üzrə cəmi məcmu zərər	123457,2	493561,0

Mənbə: Əmanətlərin Sığortalanması Fondu
www.adif.az, 01001.2021

Cədvəldən də aydındır ki, Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun topladığı qoruma xərcləri hər 2015-ci ildə 24,7 milyon manat, 2016-cı ildə 26,4 milyon manat artmışdır. Yəni ilin real inkişafı 1,7 milyon manatdan çox olmuşdur. Bu, mahiyyət etibarilə aktivin pul və iyerarxik təlimlərindəki müsbət nümunələrə görədir. Pul ödənişini nəzərə alaraq dərnəyin mütləq ödənişi 2015-ci ildən 28,3 milyon manatdan 2016-cı ilədək 32,4 milyon manata qədər genişlənmişdir.

Fondun xərclərinin analitik təhlili göstərir ki, ümumi xərclər arasında kompensasiya xərcləri 2015-ci ildə 152,2 mln AZN, 2016-cı ildə isə 589,3 mln manat olmuşdur, yəni əslində artım olmuşdur. Bu, 2015-ci il devalvasiyasının nəticələrinə görə baş verdi. Müvafiq olaraq inzibati və digər əməliyyat xərcləri; 2,6 milyon manat və 3,4 mln AZN. Bu dövrdə fondun maliyyə xərcləri 2015-ci ildə 99,8 min manat təşkil etmişdisə, 2016-cı ildə kəskin şəkildə artaraq 4,6 mln AZN keçmişdir.

Bununla belə, təhlillər nəticəsində Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun 2015-ci ildə ümumi zərərinin 112,4 mln AZN, 2016-cı ildə isə 482,5 mln AZN olduğu müəyyən edilmişdir. İqtisadi fəaliyyətin analitik təhlili göstərir ki, fond

gələcəkdə maliyyə və iqtisadi vəziyyətini daha da optimallaşdırmaq üçün maliyyə bazasını genişləndirməli, maliyyə bazarı alətlərindən məharətlə istifadə etməli və maliyyə idarəetməsi səviyyəsini yüksəltməlidir. Bir sözlə, qaydalara uyğun olaraq Fondun sığorta ehtiyatlarına aşağıdakı mənbələr aid edilə bilər.

- a) iştirakçı bankların üzvlük haqları;
- b) üzv bankların müvafiq təqvim komissiyaları;
- c) fond tərəfindən verilmiş uzunmüddətli borc öhdəlikləri üzrə toplanan vəsait;
- d) iştirakçı bankların qaydalara uyğun olaraq müəyyən edilmiş əlavə komissiyaları;
- e) cərimələr halında iştirakçı banklar tərəfindən ödənilən cərimələr;
- f) cari xərclər çıxılmaqla Fondun vəsaitlərinin idarə edilməsindən əldə olunan gəlir.
- k) qrantlardan, ianələrdən, qrantlardan və ya qanunla qadağan olunmayan digər mənbələrdən toplanan vəsait;
- g) borc vəsaitləri kompensasiyaların verilməsi üçün yetərli olmayan məbləğdə alındıqda;
- j) bankdan və ya xarici bankın yerli filialından müraciət yolu ilə alınan vəsait.

İştirakçı banklar, qaydalara görə, Fondun reyestrinə daxil olur və 10 təqvim günü ərzində Mərkəzi Bankda açılan Fond hesabına on min manat birdəfəlik üzvlük haqqı köçürürlər. Üzvlük haqqını tam olaraq ödəyən üzv bankların yenidən təşkili vəziyyətində üzv banklar tərəfindən üzvlük haqqı ödənilə bilməz və ya Mərkəzi Bank fiziki şəxslərdən əmanət cəlb etmək hüququnu bərpa edir.

Fondun ölkəmizdəki sığorta ehtiyatları, fərqli təzminatların ödənilməsi daxil olmaqla müxtəlif məqsədlər üçün istifadə olunur; illik büdcə həddləri daxilində Fondun idarə edilməsinə və başqa əmlakın alınmasına, nəzərdə tutulmuş borc öhdəliklərinin ödənilməsinə yönəldilə bilər Sığorta Fondu, riskləri bölüşdürmək və

şaxələndirmək üçün sərbəst pul vəsaitlərini yalnız aşağıdakı maliyyə alətlərində yerləşdirə bilər. təhlükəsizliyi, məqbul likvidliyi və aktivlərin optimal qaytarılmasını təmin etmək; dövlət və korporativ səhmlərə; mərkəzi bank səhmlərində; mərkəzi banka və başqa reytingli kommersiya banklarına qoyulan əmanətlərdə və başqa yüksək keyfiyyətli maliyyə alətlərində.

Fond müəyyən bir iştirakçı bankda sığortalı depozit məbləğinin 100% -i həcmində, ancaq manatla illik 12%, xarici valyutada illik 3% məbləğində təzminat ödəyir. Prinsiplərdə göstərildiyi kimi, depozitlər üçün dövlət pulu ilə ödəniş manatla, uyğun olmayan pulla depozitlər üçün tanış olmayan pulla ödənilir. Depozitlər ABŞ dolları və ya depozitin pulu ilə ödənilir. Depozitlərin ABŞ dolları və ya avroda olmaması şansına görə, ödəniş tədbiri, zəmanətli hadisənin baş verdiyi mühüm pul standartları üçün Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən edilmiş ticarət nisbətlərinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş nisbi məzənnə ilə ödənilir.

Bir töhfə verən şəxsin bankın yaxınlıqdakı ofisləri də daxil olmaqla hər hansı bir bankda bir neçə mağazası olması və ya həm ümumi, həm də tanış olmayan pul standartlarında dükanları olması halında, tək bir mağazada olduğu kimi manatla yığılaraq ödənilir. Qorunan fürsətdən bir neçəsinin qeydiyyatdan keçmə şansına görə, töhfə verən şəxsin aktivləri ilə pul saxlayır, ödəniş iştirak edən bankdakı hər depozit üçün müstəqil olaraq ödənilir. Birgə depozitə sahib olan bir şəxsin oxşar bir bankda başqa bir depozitə sahib olması şansından, təklifi və ortağ depozitdəki fərqli depozitlər yığılır və ödəniş tək bir depozit olaraq tətbiq olunur.

Qaydalara uyğun olaraq, əmanət iştirakçısına 18 yaşına çatmamış bir uşağın adına əmanət etmək hüququ bir valideynə və ya qəyyuma aiddirsə, onlara təzminat məbləği ödənilir. Üstəlik, bir valideynin və ya qəyyumun bu bankda bir əmanəti varsa, manatla ayrıca ödənilir. Depozitə sərəncam vermək hüququ qaydalara uyğun olaraq qəyyuma və ya qəyyuma və ya etibarnaməyə uyğun olaraq üçüncü bir şəxsə aiddirsə, belə bir depozitin ödənişi ayrıca edilməlidir. İştirak edən bankların

birləşmə şəklində yenidən təşkil edilməsi halında, əmanətçi tərəfindən varis banka qoyduğu hər hansı bir depozit müqavilənin bitməsinə qədər ayrı bir depozit sayılır və onlar ayrıca kompensasiya olunur.

Bununla belə, nəticədə əmanət sığortası sisteminin əsas məqsədi əmanətçilərin bank seqmentinə inamını makroiqtisadi baxımdan gücləndirmək və əmanətlərin kredit sistemindən kənarlaşdırılmasının qarşısını almaq və nəticədə resurs sızıntısının qarşısını almaqdır. sistem xaricində. Yəni, ƏSF, sektordakı çətinliklərin qarşısını almaq və əmanət banklarından tam və qəfil çəkilmə halında gələcək mənfi təsirləri minimuma endirmək və azaltmaq üçün elastik bir tampon rolunu oynayır.

2.3 Risklərin idarə olunması üzrə bank və sığorta təşkilatları arasında qarşılıqlı əlaqələrin tənzimlənməsinin təhlili

Banklar Azərbaycanın pul tənzimləməsində böyük bir təklifə sahibdirlər və onların hər biri, potensialına bağlı olaraq, iqtisadiyyatda mühüm bir yer tutur. Bankların kökündən tanış olmayan aktivlərlə işlədiyini nəzərə alsaq, başqalarının nağd pulu ilə işləyən banklar qapıçı kimi həqiqi öhdəliklərə malikdirlər və fərdlər qarşısında məsuliyyət daşıyırlar. Buradan başlayaraq, şanslara qarşı qabaqlayıcı tədbirlər görülməsi maliyyə çərçivəsi üçün önə keçir. Bundan əlavə, dünya miqyasında, xüsusən də BIS-ə yönəldilmiş kəşfiyyat və tədqiqatlar, planetdəki hər bankı əsaslı şəkildə təsir edir. Bu bənzərsiz vəziyyətdə təhlükələrə qarşı tədbirli addımların qəbulu qarşıdakı vaxt çərçivəsində artacaqdır.

Şansın qarşısını almaq üçün profilaktik tədbirlərin görülməsi təhlükələrin əhəmiyyətli olduğunu və proaktiv bir dövr olduğunu göstərir. Beləliklə, banklar şansları azaltmaq üçün sistemlər və planlar yaratmalıdırlar. Təhlükə gözləmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə müəyyənləşdirilən əsas fikirlərdən biri də təhlükənin həyat tərzidir. Bütün nümayəndələr yaratdıqları seçimlər və işləyərkən

etdikləri açıq qapılar haqqında bilməli idilər. Bankların baxdığı çoxsaylı təhlükələrə baxmayaraq, əksər hallarda bazar, kredit və əməliyyat təhlükələri təsnifatlarına bölünə bilər.

Bazar təhlükəsinin əsas sahəsi bankların iş təlimlərində istifadə etdikləri əşyalarla əlaqədar yarana biləcək təhlükələrdir. Mübadilə məşqləri ilə əlaqəli təhlükələri məhdudlaşdırmaq, baş verə biləcək bədbəxtlikləri araşdırmaq və lövhəyə təhlükə yaratmaq üçün bir çərçivə yaratmaq üçün güclü təhlükə nəzarətindən istifadə edilməlidir. Bu unikal vəziyyətdə bankın quruluşuna uyğun bir model yaratmaq və nümunəni nəzərdən keçirmə testləri ilə test etmək üçün kompüterləşdirilmiş və məntiqi araşdırmalardan istifadə edərək bazar təhlükələri üçün müşahidə olunmalı olan pul maddələrini ayırmaq vacibdir. Bazar təhlükələri, ümumi bazar təhlükəsi, dövriyyə təhlükəsi və kredit dəyəri və likvidlik təhlükəsi kimi səlahiyyətlərə aid edilə bilər.

Likvidlik riski, bir müəssisənin borclarını ödəyə biləcəyi və ya bankın depozitlərini və başqa bir sıra öhdəliklərini ödəmək üçün kifayət qədər pula sahib olmayacağı riskidir. Bankın ehtiyatları borclarını ödəmək üçün yetərli olsa da, qısa müddətdə likvidliyi azdırsa, likvidlik riski yüksəkdir. AR-da və bənzər ölkələrdə bir aktivin ödəmə quruluşu borcları üstələyir, çünki banklar ümumiyyətlə qısamüddətli və az miqdarda vəsait yığırlar. Bu vəziyyətdə banklar yüksək likvidlik riskinə məruz qalır və bu da bankları likvidlik riskinə qarşı daim tədbir almağa məcbur edir. Likvidlik riski yaradan proseslərə aşağıdakılar daxildir: güzəştli şərtlər, aktiv keyfiyyətinin pisləşməsi, mənbələrin gözlənilməz xaricə çıxması, sabitliyin azaldılması və böhranlar. Bankın likvidlik riski ilə mübarizə aparmaq üçün istifadə etdiyi vəsaitlər daxili və xarici olaraq bölünə bilər. Bankın likvidlik riskini ölçmək üçün istifadə etdiyi daxili alətlər aşağıdakılardır:

- Risk Təsiri Analizi

- Risklərin çoxalması (misal üçün, kredit limitləri təyin etməklə likvidlik problemi yaradan kreditlərin qarşısını almaqla borc riskini məhdudlaşdırmaq)
- Xüsusi qruplara (misal üçün, sektorlara) verilən borc məhdudiyyətləri
- Qısamüddətli ödəmələrin davam etməsi səbəbindən likvidliyin artması
- Əsas fondlara minimum investisiya qoyuluşu
- Resursları mümkün qədər diversifikasiya edin (qənaət, istiqrazlar, xarici borc və s. daxil olmaqla).

Bankın xarici likvidliyi ilə məşğul olan əsas aparat Mərkəzi Bankın tapşırıqları üçün açıq bir bazardır. Sonrakı marşrut banklararası valyuta bazarını istismar etməkdir. Bu köməkçi bazarda, banklar fərqli banklar üçün müəyyən edilmiş kəsmə nöqtələri daxilində nağd ticarət edirlər.

Maliyyələşdirmə maliyyəti təhlükəsi, ən çox bilinən tərifə uyğun olaraq, maliyyə maddələrində kredit haqlarında dəyişiklik olduğu üçün bir bankın mənfəətinin azaldılmasını nəzərdə tutur. Konkret olaraq, kredit xərclərindəki dəyişikliklər bankların maaş itkisini, bank qaynaqlarını əngəlləməsini, gəlir məsələlərini və konsentrat gəlirin azalmasını tezləşdirə biləcək şansları aradan qaldırır.

Yəqin ki, xəbərdar olduğunuz kimi, banklar müvəqqəti aktivləri toplayır və daha uzun müddət bankda saxlayır. Bankın brüt ödənişi bankların ödədiyi kredit haqqı ilə banklara ödənilən maliyyələşdirmə dəyəri arasındakı fərkdir. Banklar bunu sabit kredit dəyəri ilə edirlər. Ümumilikdə, maliyyələşdirmə xərcləri mübadilə zamanı müəyyən edilir və sona qədər dəyişməz qalır. Belə bir vəziyyətdə, bazar maliyyələşdirmə xərcləri kredit gəliri ödənilmədən artarsa, bank yeni kredit xərclərini tətbiq edərkən keçici mənbələrini bərpa edərək kredit haqlarını dəyişdirə bilməz. Bankın bu kredit dəyəri məsələsi ilə əlaqəli təhlükələrə qarşı heç bir hərəkət etməməsi şansından faydalar azalacaq və ya bank uğursuz ola bilər. Bu vəziyyət üçün başlanğıc addım tapşırıqları dəyişkən sürətlə tamamlamaq

barədə düşünməkdir. Hər halda, bir neçə bankın bu hərəkəti dəqiq tətbiq edib etməməsindən asılı olmayaraq, qeyri-sabit birjalarda kredit xərclərindəki dəyişiklikləri zaman-zaman risk edə bilirlər.

Dəyişən faiz dərəcəsi əməliyyatları bazarlarda faiz dərəcələrindəki dəyişikliklərlə xarakterizə olunur. Ancaq bu dəyişiklik həmişə bazar dəyişikliyi ilə üst-üstə düşməyə bilər, bu halda bank üçün risk mövcuddur. Bazar faiz dərəcələrindəki dəyişikliklər, fərqli faiz dərəcələrinin çevikliyi səbəbindən bankların faiz dərəcələri üzərində eyni təsiri göstərmədiyindən, bankın faiz nisbətində mümkün bir azalma və gəlir üzən faiz dərəcəsi riskli sayılır. Banklardan faiz dərəcəsi riskini müəyyən etmək və müvafiq tədbirlər görmək təşviq olunur. Bunun üçün banklar müxtəlif metodlardan istifadə edirlər. GAP analizi və zaman təhlili əsasdır.

Valyuta riski və valyuta mövqeyi riski - valyuta məzənnələrinin dəyişməsi və əlaqəli mənfi şərtlər səbəbindən bankların balansında yaradılan mövqelərə görə yaranan biləcək gəlir itkisi deməkdir. Bankın xarici valyutadakı aktiv və öhdəliklərinin mövqeyinə valyuta mövqeyi (XV) deyilir və üç növ valyuta mövqeyi mövcuddur. Bunlar:

- a) Bərabər mövqe,
- b) Açıq (qısa) mövqe,
- c) Qapalı (uzun) mövqe.

Bankın manatla öhdəlikləri manatla olan aktivlərindən azdırsa və xarici valyutadakı öhdəlikləri xarici valyutadakı aktivlərindən çoxdursa, bu qısa (açıq) bir mövqedir. Bankın manatla öhdəliklərinin həcmi manatla olan aktivlərin həcmindən çox və xarici valyutada olan öhdəliklərin həcmi xarici valyutadakı aktivlərin həcmindən azdırsa, xarici valyutada olan öhdəliklər uzunmüddətliyədir. Bankın manatla öhdəlikləri manatla olan aktivinə bərabədirsə, xarici valyutadakı öhdəliklər xarici valyutadakı aktivlərə bərabədirsə, bərabər mövqe yaranır. Qeyd

etmək lazımdır ki, banklar tərəfindən götürülən valyuta riski gəlirliliyi, kapitalı və pul vəsaitlərinin hərəkətini təsir edir.

Ölkə riski, xarici fond tədarükçüləri tərəfindən ölkə hökuməti tərəfindən alınan kreditlər və ya qiymətli kağızlar vasitəsi ilə geri qaytarılmayan ödəmələrin həyata keçirilmə riski deməkdir. Bankların ölkənin risklərinə qarşı tədbir görmək üçün yetərli səlahiyyətləri yoxdur. Bu zaman banklar ya borcun geri qaytarılması şərtləri haqda razılığa gələcək, ya da faiz dərəcələrini artıracaq, ya da milli və dövlətlərarası məhkəmələrə müraciət edəcəklər.

Yuxarıda göstərilən risklər və bu risklərin banklar tərəfindən idarə olunması, bu risklərin qarşısını almaq üçün qabaqalayıcı tədbirlər görülməsi bankın gəlirliliyinin və davamlı tərəqqisinin təmin edilməsinin vacibliyini göstərir. Dünyadakı pul böhranı vəziyyəti bankların təhlükələrini təsir edə bilər. Bu şəkildə bədbəxtlikləri yaxşı araşdırmaq və təhlükələri məhdudlaşdıracaq bir sistem qurmaq vacibdir. Şansları azaltmaq üçün qabaqalayıcı tədbirlər bankların perspektivinə uyğun olaraq ediləcək, pul mənimsənilməsinə tələb edən və ehtiyatla başa çatdırılmalı olan məşqlərdir. Maliyyə sahəsinin daxili təhlili ilə əlaqəli təhlükə modellərində istifadə olunan məlumatların genişliyi, yetərliliyi və dəyişməz keyfiyyəti, qiymətləndirmə və qiymətləndirmə çərçivələrini yoxlayaraq təhlükədən qaçınma perspektivinə görə əhəmiyyətlidir. Dünyadakı fəvqəladə vəziyyətdən sonra, xalqların bank təhlükələrinə reaksiyaları həqiqətən aciz deyildir və dünya səviyyəsində fəvqəladə vəziyyətlərə nöqtə-nöqtə vuruşur. Fəvqəladə vəziyyətlə yanaşı, sürətli təşəbbüslər və global rəqabət pul çərçivəsini əlavə olaraq yaxşılaşdırdı. Həm geniş, həm də ümumdünya əsassız rəqabət, daha əhəmiyyətli məhsuldarlıq səviyyəsinə səbəb oldu və bankları təhlükəli pul hərəkətlərinə qatmaqdan qorudu.

Bir sıra banklarda risk sığortası sistemi; Bank strategiyaları və fəaliyyətləri Bankın strategiyasına, siyasətinə, məhdudiyyətlərinə və qaydalarına uyğun olaraq

ortaya çıxma biləcəkl risklərin izlənməsi, nəzarəti və lazım olduqda təyin edilməsi, ölçülməsi, izlənməsi və izlənməsi üçün strukturlaşdırılmış qərar qəbulətmə; yaradan və həyata keçirən bir sistemdir.

Risk sığortası sisteminə bankın qərar qəbulətmə mexanizmləri ilə bərabər monitorinq, nəzarət və yoxlama mexanizmləri aiddir:

1. İdarə Heyəti
2. Yüksək idarəetmə
3. Daxili sistemlərin vahidləri
4. Təhlükədən qorunma çərçivəsinə dair İdarə Heyəti tərəfindən hazırlanan məclislər
5. Təhlükə qoruma çərçivəsinə dair yüksək rəhbərlik tərəfindən qurulan lövhələr.

Banklarda təhlükə qoruma çərçivəsi, məlumat yeniləmə çərçivələri ilə müəyyən edilmiş dövrlər və şanslar haqqında məlumatlar verdiyi kimi, səlahiyyətli, idarə heyəti və əməliyyat dövrlərini əhatə etmək üçün qurulmuşdur. Təhlükədən qorunma çərçivəsi bankın hər bir təliminə uyğun olaraq qurulmalı və çərçivə bütün səviyyələrdə bank nümayəndələri tərəfindən qəbul edilməlidir. Təhlükədən qorunma, birlik sahəsindəki köməkçiləri əhatə etmək məqsədi daşıyır. Bu şəkildə bankdakı təhlükə təhlükəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bankın idarə heyəti çərçivəsindəki təhlükəsi aşağıdakıları verir:

1. Bankın pul vicdanını qorumaq,
2. Korporativ idarəetmə və düzlük standartları
3. Təhlükənin təməli lövhə çərçivəsi:
 - 3.1. Təhlükə əsaslı metodologiyaların seçilməsi
 - Vahid daxilində,
 - Bir portfel qurarkən,
 - Yerləşdirmə səviyyəsini təyin edərkən,

- Qiymətləndirmədə.

3.2. Performans idarəetmə sisteminin aktivləşdirilməsi,

4. Bankın risk faktorlarının böyümə strategiyaları və fəaliyyətləri ilə ardıcıl müəyyənləşdirilməsi,

5. Bankın kapital səviyyəsinin təhlükə faktorlarına görə qərar verilməsi.

İdarəçilər çərçivəsinin hədəfi aşağıdakılardır:

1. İdarə heyəti prosedurlarını, məqsədlərini və yanaşmalarını həyata keçirməklə bir şirkət təhlükəsi mədəniyyətinin yaradılması.

2. Təhlükə kəsmə nöqtələrinin və tələb metodlarının uğurlu tətbiqi.

3. Bank aktivlərinin keyfiyyətinin artırılması,

4. Bankın öhdəliklərinin tam icra edilməsi,

5. Bankın risk strategiyasının, səviyyəsinin və fəaliyyətinin ardıcıl təyin edilməsi.

Risk idarəetmə sisteminin əsas prinsipləri bankların direktorlar şuraları tərəfindən müəyyən edilir. Bunlar aşağıda verilmişdir:

1. Risk idarəetmə sistemi və bu sahədə həyata keçiriləcək fəaliyyətlər təşkil edilir və aktiv şəkildə izlənilir və nəzarət olunur.

2. Strategiyalar, siyasətlər, risk limitləri və tətbiq prosedurları Bankın strategiyası və əməliyyatlarının əhatə dairəsinə və quruluşuna və dəyişən şərtlərə uyğun olaraq qurulmalıdır.

3. Səhvlərin və saxtakarlığın, maraqların toqquşmasının, məlumatdan sui-istifadə və bütün bank mənbələrindən istifadənin qarşısının alınması, eyni mövzuda məsuliyyət bölgüsü qurulmalıdır.

4. Bankın şöbələri, komitələri və işçilərinin vəzifələri, səlahiyyətləri və məsuliyyəti yazılı şəkildə açıq şəkildə göstərməlidir.

5. Bankın informasiya infrastrukturunun strategiyalara və fəaliyyətlərə, eləcə də təqdim olunan yeni məhsulların təbiətinə və mürəkkəbliyinə uyğunluğu təmin edilir.

6. Bankın İT infrastrukturunu, strategiyaları və fəaliyyətləri nəticəsində yarana biləcək riskləri ölçmək, izləmək və idarə etmək, onları zamanında və təsirli şəkildə təqdim etmək üçün qurulmalıdır.

7. Bankın təşkilati quruluşu informasiya təhlükəsizliyi sahəsinə çatmaq üçün məlumatların idarə olunması səviyyəsinə və işçilərinə şaquli və üfüqi məlumat axınlarını təmin etməlidir.

8. Bankın sistem və məqsədləri, tənzimləmələri, təhlükə kəsmə nöqtələri və tətbiqetmə metodologiyası, Bankın bütün vacib idarəetmə səviyyələri və işçilərinin tamamilə təhsil almasını təmin etmək üçün verilməlidir.

III FƏSİL. BANK TƏŞKİLATLARINDA RİSKLƏRİN SİĞORTALANMASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTİ

3.1. Ölkənin bank sektorunda yeni sığorta mallarının tətbiqi perspektivləri

Hazırda bank sığortası səviyyəsində bir artım var. Gələn il mütəxəssislər bank riskləri sığortasının inkişafında əsas tendensiyanın müxtəlif növ elektron fırıldaqçılıq və plastik kartların sığortası kimi mövqələrin təkmilləşdirilməsi olacağını proqnozlaşdırırlar.

Ayrıca, bəzi sığorta qurumları, bank sığortası mədəniyyətinin inkişafı hesabına təkmilləşməyi proqnozlaşdırır. Məlum olub ki, tez-tez sığorta şirkətləri bazarda sıçrayışlara məruz qala bilər ki, bu da müvafiq olaraq sığorta hadisəsinin baş verməsi halında sığorta məbləğlərinin ödənilməsi ilə bağlı problemlərə səbəb ola bilər. Bank təşkilatlarından əhəmiyyətli tələblər bəzi sığorta şirkətlərinin bank risklərinə görə fərdi sığorta paketləri yaratmaq istəməməsindən qaynaqlanır. Əksər hallarda, sığorta polisinin standart formaları və içərisindəki şərtlər həmişə bankların istəklərinə uyğun gəlmir və çox sayda sığorta şirkəti fərdi şərtlərin formalarını və qaydaların və sığorta siyasətlərinin fərdi müddəalarını dəyişdirməyə meyilli deyil və bununla da özlərini maliyyə qurumları ilə əməkdaşlıq etmək imkanlarından məhrum edirlər.

Bankların ortaya çıxan sığorta hadisələrini saxtalaşdırılmaqda heç bir marağı və səbəbi yoxdur, çünki bunların bir çoxu onlar üçün kritik deyil. Sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığı və öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirə bilməsi maliyyə qurumunun sığortaçı seçərkən əsas cəhətidir. Bundan əlavə, inkişaf etmiş regional filial şəbəkəsinə sahib olan bank təşkilatları üçün tərəfdaş şirkətin bölgələrdə nümayəndəliklərinin olması əhəmiyyətli dərəcədə vacibdir.

Azərbaycanda 2017-ci ildə sığorta şirkətlərinin maliyyə nəticəsi tərəflər tərəfindən öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi və banklardan alınan lisenziyaların ləğvi ilə əlaqəli kredit riskləri ilə təzyiq altında qalmağa davam etmişdir. Mərkəzi Bank ildən-ilə maliyyə bazarını dələduz oyunçulardan təmizləmək və yaxşılaşdırmaq siyasətini həyata keçirir. Sığorta qurumlarına tətbiq olunan mövcud tənzimləmə tələblərinin sərtləşdirilməsinə əlavə, investisiya qoyuluşlarının obyektivi olan banklardan alınan lisenziyaların ləğvi ilə əlaqədar kredit risklərinin həyata keçirilməsi problemi də mövcud idi. Milli Banka görə 2017-cu ildən 2020-ci ilədək arasında ölkədə sözügedən banklardan olan AGBank, Əmrah Bank da olmaqla bir neçə bankın lisenziyaları ləğv edildi. Hazırda da bu proses davam etməkdədir.

Əməliyyat riskinin monitorinqi, yüksək keyfiyyətli risk idarəetmə sisteminin inkişafı ayrı-ayrı sığorta şirkətləri tərəfindən həyata keçirilən kredit risklərinin ehtimalını, həmçinin kredit reytingi səviyyəsi daxil olmaqla qarşı tərəflərin maliyyə sabitliyi üçün yüksək tələblərin mövcudluğunu azaldacaqdır.

Lisenziyaların ləğv edilməsinin əsas səbəbləri qənaətbəxş olmayan maliyyə vəziyyəti, kreditorların tələblərinə əməl edilməməsi, bank qanunvericiliyinin pozulması, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pulların yuyulmasında iştirak və xaricdən pul çıxarılmasıdır. Kredit təşkilatları bağlanmağa məruz qalırlar, çünki bankın lisenziyasız olaraq sonrakı işlərinə davam etmək hüququ yoxdur. Bu hallar əmanətçilərin hüquqlarının qorunma dərəcəsinə mənfi təsir göstərir.

Sığortanın bank risklərinin idarə edilməsində rolunun tam aydınlaşdırıldığını mütləq dəqiqliklə demək mümkün deyil. Bunun səbəbi, beynəlxalq Basel müqaviləsinin şərtlərinə görə, bankların özlərini müxtəlif növ risklərdən qaynaqlanan zərərlərdən qoruya bilmək üçün təyin olunmuş miqdarda kapital saxlamağa borclu olmalarıdır. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, banklar tərəfindən mövcud risklərin daxili sığortasına istinad edilir. Nəticə etibarilə, sığorta şirkətləri ilə tərəfdaşlıq, sığorta təşkilatlarının banklarla qarşılıqlı etimad

dərəcəsiindən və sığorta xidmətlərinin satın alınması prosesinin asanlığından asılı olaraq, sığorta dərəcələrinin dəyərindən asılı olan köməkçi bir tədbir olaraq ortaya çıxır.

Sığorta qurumları üçün siyasət, bankların üçüncü şəxslərə sabitliyini təmin etmək, bank üçün ən yüksək dərəcədə qorunma təmin etmək məcburiyyətində olan bir məhsuldur. Sığorta təşkilatı bir sıra profilaktik tədbirlər həyata keçirməyə borcludur: nəzarəti təşkil etmək, işçilərin dəqiq vəzifələrini müəyyənləşdirmək, bankın maliyyə vəziyyətinə dair hərtərəfli audit aparmaq və s. Sığortaçı öz maliyyə təhlükəsizliyi naminə heç vaxt 100% sığorta təminatını öhdəsinə götürməyəcəkdir, çünki bu riski digər sığorta şirkətləri ilə bölüşmək, yəni təkrarsığortaya müraciət etmək daha sərfəlidir.

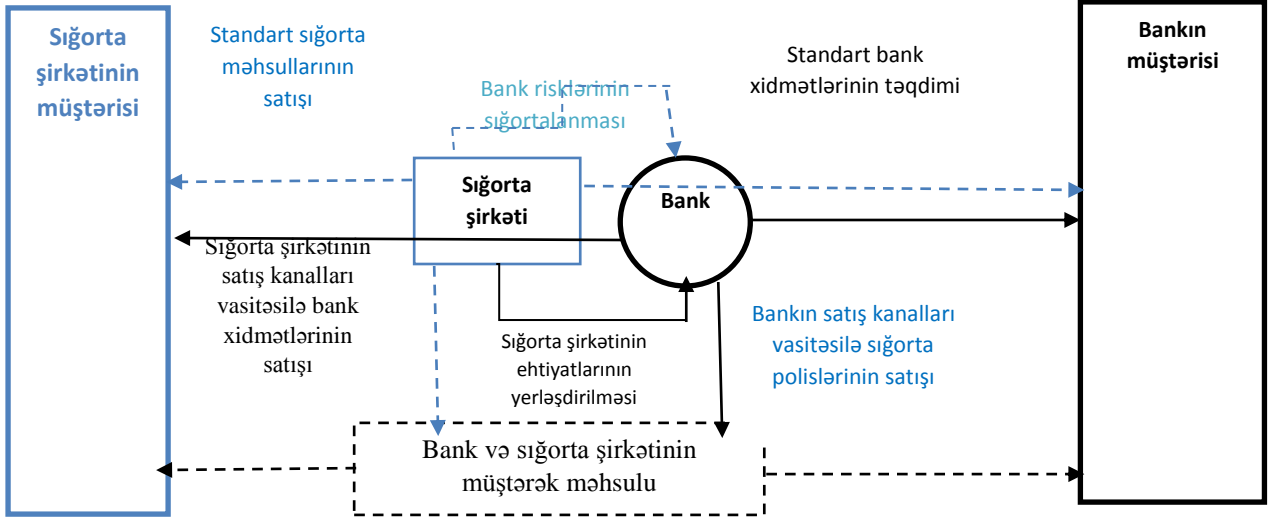
Sığorta qurumları ilə banklar arasında ortaqlığın yaradılması üç əsas istiqamətdə fəaliyyət göstərir. Hazırda birinci yeri müştərilərin bank risklərinin sığortası və hər şeydən əvvəl fiziki və hüquqi şəxslərə borc verərkən sığortalamaq tutur.

Növbəti sahə hüquqi şəxs kimi bank təşkilatlarının risklərinin sığortalanmasıdır. Axı, böyük çoxşaxəli təşkilatlar çox vaxt böyük bir əmlak kompleksinə sahibdirlər - bir avtomobil parkı, çox sayda işçi heyəti, daşınmaz əmlak. Nəhayət son istiqamət, müştəri bazalarının qarşılıqlı istifadəsi, ortaq brendinq, məcmu satış, sığorta şirkətlərində bank xidmətlərinin satışı və banklarda sığorta polisidir (Şəkil 1). Təbii ki, istehlak kreditləşməsindəki artım bu tərəfdaşlıq sahəsinə müsbət təsir etdi .

Təəssüf ki, bu günə qədər hərtərəfli bank sığortası təklif edən sığorta şirkətlərinin seçimi böyük deyil. Bu problemin aradan qaldırılması istiqamətində islahatlar aparılmaqdadır. Ayrıca, kompleks bir paket üçün olduqca yüksək maliyyə, Azərbaycanda ÜDM siyasətlərinin satışının inkişafına mane olur.

Kombinə edilmiş bank sığortası müqavilələri bu şərtlərdə reallığa çevrilə bilər, çünki yalnız onlar müasir dünyada mövcud olan bank işinin risklərini qorumaq üçün ən optimal modeli təklif edə bilərlər.

Şəkil 1: Ticarət bankı ilə sığorta şirkəti arasındakı əməkdaşlıq modeli

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının https://www.cbar.az/infoblocks/bank_credit, 01.01.2021

Cədvəl 9: Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri

Şirkət
A-Group
AXA Mbask
Atəşgah Sığorta
Azerbaijan Insurance Broking
Caspian International Broking
Xalq Sığorta
"Meqa Sığorta" ASC
Paşa Həyat Sığorta
Paşa Sığorta

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının https://www.cbar.az/infoblocks/bank_credit, 01.01.2021

Bu günə qədər "bank risklərinin sığortası" və "bankların sığortası" anlayışları arasında aydın bir fərq yoxdur, əksər hallarda bu təriflər sinonim olaraq

verilir. Fikrimizcə, müxtəlif sığorta növlərini birləşdirəcək "kompleks bank sığortası" kimi bir konsepsiyayı dövriyyəyə buraxmağa dəyər. Bu sığorta növü aşağıdakı riskləri əhatə etməlidir:

- bank əmlakının itirilməsi riski (əmlak sığortası);
- bank işçilərinin peşə vəzifələrini yerinə yetirərkən fiziki ölüm və ya sağlamlıqlarını itirmə riski (fərdi sığorta);
- bank işçiləri tərəfindən peşə vəzifələrini yerinə yetirərkən üçüncü şəxslərə zərər vurma riski (mülki məsuliyyət sığortası);
- bank risklərinin əksəriyyətini əhatə edən iş riski (iş riski sığortası).

Mürəkkəbliyinə görə bu sığorta növü bütün mümkün zərərləri ödəyəcək və həqiqətən kompleks hesab edilə bilər. Belə bir əhatəli sığortanın ayrılması bütün riskləri nəzərə alaraq ayrılmaz bir sistemə bağlanmağa imkan verəcək və bankı subyekt olaraq xarici və daxili mənfi hadisələrin təsirindən tam qoruyacaqdır.

Azərbaycanın bir sıra ən böyük pərakəndə bankları ilə (həmçinin bank sığortası sahəsindəki tərəfdaşları ilə) mövcud bank sığortası modelinin hələ də istifadə olunmamış potensiala malik olduğunu düşünürük. Fikrimizcə, borc vermə əməliyyatlarını sadəcə genişləndirməklə yanaşı, sığortaçıların nəzərə almaları lazım olan üç vacib yol vardır. Beləliklə, mövcud ortaqlıqlardan maksimum yararlanmaq üçün bir sığortaçı aşağıdakı addımları ata bilər.

Birincisi, yeni sığorta məhsullarının bank məhsulları ilə birlikdə satılması təqdim edilə bilər. Kredit verməklə əlaqəli fürsətlərin əksəriyyətinin bu gün onsuz da istifadə olunduğunu nəzərə alaraq hesabların və debet kartlarının yoxlanılması kimi sığorta və kredit olmayan bank məhsulları paketlərinin yaradılmasının təsirli bir tədbir ola biləcəyini düşünürük. Sığorta ümumiyyətlə istehlakçı üçün yüksək dəyərli bir xidmət kimi qəbul olunduğundan, banklar müştərilərin xidmətində paketin nisbətən yüksək ümumi dəyərini (bank və sığorta məhsullarından ibarətdir)

əsas götürdüyü üçün banklar bundan müştəri xidmətindən komissiya gəlirlərini artırmaqla faydalana bilər.

İkincisi, müstəqil sığorta məhsullarının bank müştərilərinə qarşı satışını inkişaf etdirmək lazımdır. Əsas məhsulun əmanət hesabı açarkən və apararkən həyat sığortası olduğu Avropadan fərqli olaraq, Rusiyada, bizim fikrimizcə, əsas diqqət həyat sığortası ilə əlaqəli olmayan məhsullara, məsələn OSAGO, hərtərəfli sığortaya və evə verilməlidir.

Bunun üçün satışla əlaqəli bir sıra sahələrdə əhəmiyyətli səylər tələb olunur. Burada yeni məhsulların inkişafını və mövcud məhsulların sadələşdirilməsini vurğulaya bilərik. Məhsul yeniləmələri yalnız paketlərin deyil, həm də müstəqil sığorta məhsullarının satılması üçün lazımdır. Bu cür müstəqil məhsullar çox sadə olmalıdır və satış zamanı heç bir çətinlik yaratmamalıdır - belə ki, bank işçiləri onları siyasət hazırlamaq üçün çox vaxt sərf etmədən sata bilsinlər.

Üçüncüsü, bank məhsullarının satış şirkətlərinin agentləri vasitəsilə satılması mümkündür. Bu kanal satışları əhəmiyyətli dərəcədə artır bilər, lakin banklar məhsullarını, xüsusən də kredit məhsullarını zərifləşdirməlidirlər, çünki agentlər adətən yüksək sıçrayış dərəcəsi olan məhsulları satmaqdan çox çəkinirlər. İnkişaf etmiş şirkətlərin təcrübəsi (məsələn, Portuqaliyada BES, Fransada AXA Banque və ya Çində Ping An) sığorta agentlərinin həm əmanət bank məhsulları, həm istehlak krediti, həm də ipoteka satdığını göstərir. İpoteka krediti məsələsində bu hələ ilkin müraciəti qəbul edir, sənədləşmə sənədlərinin böyük hissəsi bank filialında tamamlanır. Bəzi banklar üçün sığorta agentləri hər il yeni müştərilərin 20% -ni cəlb etməyə kömək edir. Bununla birlikdə, bu tədbirin təsiri müəyyən bir vəziyyətin xüsusiyyətlərinə görə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. Bu, iki əsas amildən - bankın təklif etdiyi xidmətlər çeşidindən və “öz” sığorta şirkətinin məhsullarının ümumi portfelindəki payından asılıdır. Bu parametrlər fərqli maliyyə qurumlarında əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bank sığortası sahəsində çalışan

olduqca tipik bir təşkilat üçün həyata keçirilən son layihələrdən birinin timsalında, bankçılıqla əlaqəli olmayan sığorta məhsullarının təşviqi ilə daha çox təsirli bir nəticə əldə edilə biləcəyinə inanırıq.

3.2. Bank praktikasında sığortanın inkişafını xarakterizə edən kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin proqnozlaşdırılması

Proqnozlar bank təşkilatının idarə edilməsində aparıcı yerlərdən birini tutur, əgər plan və proqnozu müqayisə etsək, proqnozun "yetərincə təyin olunmayan" bir plan olduğunu söyləyə bilərik, planı yenidən işlənmiş proqnoz kimi qələmə vermək olar. Planla proqnoz arasındakı əsas fərq ondadır ki, birincisi qərar qəbul etmə seçiminin elementlərini və onların həyata keçirilməsi üçün tədbirləri ehtiva edir. Bank təşkilatlarında əsas proqnozlaşdırma obyektləri bunlardır:

- Bank məhsullarına (xidmətlərinə) ehtiyac,
- Bank xidmətləri bazarındakı vəziyyət;
- Maliyyə mənbələrinə ehtiyac;
- Maliyyə bazarlarında və banklararası kapital bazarlarında vəziyyət.

Bütün mövcud proqnozlaşdırma metodlarını iki qrupa bölmək olar:

- İntuisiya və məntiqi düşüncənin istifadəsinə əsaslanan qeyri-rəsmi (evristik) metodlar.

-İqtisadi və riyazi metodların istifadəsinə əsaslanan normallaşdırılmış metodlar.

Evristik metodlar, bir qayda olaraq, bütün amillər kompleksinin mürəkkəb proqnozlaşdırma obyektinə təsirini nəzərə almaq olduqca çətin olduqda və ya əksinə, bu obyekt olduqca sadə olduqda və istifadəni tələb etmədikdə istifadə olunur. Evristik metodlar qrupuna aşağıdakılar daxildir:

- Ekspert qiymətləndirmə metodu,
- Tarixi bənzətmə metodu,

–Model ilə proqnozlaşdırma.

Ekspert qiymətləndirmə metodundan istifadə edilərkən proqnoz proqnozlaşdırılan ərazidə kifayət qədər peşəkar təcrübəyə və biliyə malik mütəxəssislərin rəyləri əsasında aparılır. Onun müxtəlifliyi Delphi metodudur.

Tarixi bənzətmə metodunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, başqa bir yüksək inkişaf etmiş sistem (məsələn, uğurlu kommersiya bankı) analoq olaraq seçilir, təcrübəsi öyrənilir və inkişaf proqnozu buna əsaslanır. Bu metodun tətbiqi prosesində proqnoz etibarlılığını artırmaq üçün model sisteminin inkişafının bütün daxili qanunlarını araşdırmaq lazımdır.

Model proqnozlaşdırma metodundan istifadə edilərkən ən son texnologiya, proqnozlaşdırma prosesinin başlanğıc nöqtəsi olan model rolunu oynayır. Təcrübə göstərir ki, bu metod bir bank təşkilatının iş modelinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdə təsirli olur.

Formalaşdırılmış proqnozlaşdırma metodlarının əsası, müxtəlif iqtisadi göstəricilərin zaman ardıcılığının riyazi asılılıq və münasibətlər şəklində sonrakı rəsmiləşdirilmiş təsviri ilə öyrənilməsi ilə formalaşır. Formalaşdırılmış metodlar qrupuna aşağıdakılar daxildir: ekstrapolyasiya, modelləşdirmə.

Ən ümumi (və ən yaxşı riyazi cəhətdən işlənmiş) metod ekstrapolyasiyadır, onun mahiyyəti keçmişdə və indiki dövrdə bütün növ iqtisadi proseslər və hadisələrdə baş verən dəyişikliklərin dinamikasını öyrənmək və gələcək dövr üçün çıxarılan meylləri və qanunauyğunluqları ekstrapolyasiya etməkdir.

Modelləşdirmə metodu obyektin əvvəlcədən hərtərəfli öyrənilməsi əsasında qurulmuş bir modelin yaradılmasına əsaslanır. Tətbiqi riyaziyyat və riyazi statistika metodlarından istifadə edir. Bu metoddan istifadə edildikdə, modellərin strukturunun tərfi və onun yoxlanılması obyektiv monitorinq və qiymətləndirmə aparmaq mümkün olduqda eksperimental olaraq həyata keçirilir.

Proqnozlaşdırma və planlaşdırma metodları daim inkişaf edir və təkmilləşdirilir. Bunun əsas səbəbi xüsusilə maliyyə və bank sektorundakı böhranların artmasıdır. Banklarda planlaşdırma və proqnozlaşdırma metodlarının inkişafına təsir göstərən digər bir amil, çox sayda planlaşdırma və nəzarət funksiyasının avtomatlaşdırılmasına, sadələşdirilməsinə və icrasının sürətləndirilməsinə imkan verən bankçılıq işində istifadə olunan informasiya texnologiyalarının və peşəkar proqram məhsullarının inkişafıdır.

Stress testləri, bir kommertiya bankının fors-major vəziyyətində baş verə biləcək zərərlərini, lakin buna baxmayaraq ehtimal olunan vəziyyətləri qiymətləndirmək üçün vacib bir sahədir. Təsadüfi deyil ki, Mərkəzi Bankı stres testini "kredit təşkilatının maliyyə vəziyyətinə potensial təsirinin istisna, lakin ehtimal olunan hadisələrə uyğun gələn bir sıra risk faktorlarında göstərilən dəyişikliklərin qiymətləndirilməsi" kimi tərif edir.

Hər bir kredit təşkilatının risk profilinin fərdiliyi, həmçinin stres testləri üçün vahid və ümumiyyətlə qəbul edilmiş standartların olmaması səbəbindən kommertiya bankları stres testlərinin aparılması üçün öz modellərini və prosedurlarını hazırlamaq məcburiyyətində qalırlar.

Kredit riski, borcalan tərəfindən müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsi, vaxtında və ya tam yerinə yetirilməməsi səbəbindən bir kredit təşkilatının zərərlərinin baş verməsi ilə əlaqələndirilir.

Təklif olunan stres test metodologiyası kreditor bankın maliyyə vəziyyətinin kəmiyyət və keyfiyyət təhlilinə əsaslanır və ən çox ehtimal olunan üç ssenariyə əsasən aparılır:

Ssenari 1 - 5% -ə qədər olan həddə bankın hesablanmış fəaliyyətində əhəmiyyətsiz bir pisləşmə ilə xarakterizə olunan sabit vəziyyət.

Ssenari 2 - hesablanmış göstəricilərin əhəmiyyətli dərəcədə pisləşməsi ilə xarakterizə olunan böhran vəziyyəti, 6 ilə 20% arasındadır.

Ssenari 3 - hesablanmış göstəricilərin əhəmiyyətli dərəcədə pisləşməsi ilə xarakterizə olunan qlobal bazar dəyişiklikləri vəziyyəti - 20% -dən çox.

Kommersiya bankının maliyyə vəziyyətinin kəmiyyət təhlili aşağıdakı göstəricilərə əsaslanır

1. Aktivin keyfiyyəti - 1 (PA1). Ehtiyatları 51-dən 100% -ə qədər olan ehtiyatlarla əhatə olunmayan aktivlərin kapitala (kapitala) nisbəti kimi müəyyən edilir və aşağıdakı düsturdan istifadə edərək hesablanır.

$$\text{ПА1} = \frac{(C_{\%} - \text{PBПC}_{\%})}{K}, (1)$$

Burada $C_{\%}$ - kreditlər və digər aktivlər üzrə mümkün zərərlər üçün kredit təşkilatları tərəfindən ehtiyatların formalaşdırılması qaydasını tənzimləyən Mərkəzi Bankın qaydalarına uyğun olaraq bank, kreditlər məbləğ 51-dən 100% -ə qədər;

$\text{PBПC}_{\%}$ - Mərkəzi Bankın kredit təşkilatları və digər aktivlər üzrə mümkün zərərlər üçün ehtiyatların formalaşdırılması qaydalarını tənzimləyən qaydalarına uyğun olaraq, həqiqətən $C_{\%}$ - altında formalaşan ehtiyatlar;

K - bankın öz vəsaitləri (kapitalı).

2. Aktivin keyfiyyəti - 2 (PA2). Ehtiyatları 21 ilə 50% arasında olan ehtiyatlarla əhatə olunmayan aktivlərin kapitala (kapitala) nisbəti kimi müəyyən edilir və aşağıdakı düsturdan istifadə edərək hesablanır:

$$\text{ПА2} = \frac{C_1 - \text{PBПC}_1}{K}, (2)$$

burada C3 - kreditlər və digər aktivlər üzrə mümkün zərərlər üçün kredit təşkilatları tərəfindən ehtiyatların formalaşdırılması qaydasını tənzimləyən Mərkəzi Bankın qaydalarına uyğun olaraq banklar, 21-50% məbləğdə ehtiyatlar yaratmağa borcludurlar.

PBПC3 – Mərkəzi Bankın kredit təşkilatları və digər aktivlər üzrə ehtimal olunan zərərlər üçün ehtiyatların formalaşdırılması qaydalarını tənzimləyən Mərkəzi Bankın qaydalarına uyğun olaraq həqiqətən C3 altında formalaşan ehtiyatlar.

3. Aktivin keyfiyyəti - 3 (PA3). Ehtiyatlarla əhatə olunmayan, ehtiyatları 1%-dən 20% -ə qədər olan kapitalla (kapitala) qədər olan aktivlərin faizi kimi müəyyən edilir və düsturdan istifadə edərək hesablanır.

$$\Pi A3 = \frac{C_2 - PBПC_2}{K}, (3)$$

burada C2 – Mərkəzi Bankın qaydalarına uyğun olaraq, kredit təşkilatları və digər aktivlər üzrə mümkün zərərlər üçün kredit təşkilatları tərəfindən ehtiyatların formalaşdırılması qaydasını tənzimləyən kreditlər, bankın 1 məbləğində ehtiyat yaratmağa borcludur 20% -ə qədər;

PBПC2 – Mərkəzi Bankın kredit təşkilatları və digər aktivlər üzrə mümkün zərərlər üçün ehtiyatların formalaşdırılması qaydalarını tənzimləyən Mərkəzi Bankın qaydalarına uyğun olaraq həqiqətən C2 altında formalaşan ehtiyatlar.

4. Vaxtı keçmiş kreditlərin payı (PA4) - vaxtı keçmiş kreditlərin ümumi kredit həcmindəki payı. Bu, aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$\Pi A4 = \frac{C3_{\text{в}}}{C_1}, (4)$$

burada C3 – Mərkəzi Bankın kredit təşkilatları tərəfindən mümkün kredit itkiləri üçün ehtiyatların formalaşdırılması qaydasını tənzimləyən normativ aktına (bundan sonra PBПC) uyğun olaraq müəyyən edilmiş borclar, borc və ekvivalent borclar;

C3_в – Mərkəzi Bankın kredit təşkilatları tərəfindən PBПC-nin formalaşdırılması qaydasını tənzimləyən normativ aktına uyğun olaraq müəyyən edilmiş 30 təqvim günündən çox vaxtı keçmiş kreditlər.

5. Kreditlər və digər aktivlər üzrə zərər ehtiyatlarının məbləği (PA5): faktiki olaraq formalaşmış PБПC -nin kreditlərin ümumi həcminə nisbəti. Aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$\Pi A5 = \frac{PБПC\phi}{C_1}, (5)$$

burada PБПCφ faktiki olaraq Rusiya Bankı PБПC-nin normativ aktına uyğun olaraq formalaşır.

6. Risklərin aktivlər üzrə cəmləşmə göstəricilərinə böyük kredit risklərinin cəmləşmə göstəricisi və daxilə olan kredit risklərinin konsentrasiya göstəricisi daxildir.

Böyük kredit risklərinin konsentrasiya göstəricisi (PA6) məcburi bank nisbətlərinin hesablanması qaydasını müəyyənləşdirən Mərkəzi Bankın qaydalarına uyğun olaraq "Böyük kredit risklərinin maksimum ölçüsü" standartının hesablanması üçün müəyyən edilmiş qaydada müəyyən edilir.

İnsayder başına kredit risklərinin konsentrasiyası göstəricisi (PA7) Mərkəzi Bankın normativ aktına uyğun olaraq "Bir bankın daxilində olanlar üçün riskin ümumi məbləği" standartının hesablanması üçün müəyyən edilmiş qaydada müəyyən edilir. Bankların məcburi nisbətlərinin hesablanması prosedurunun qurulması və bankın kredit vermə qərarına təsir göstərə bilən şəxslərin daxil olduğu bütün daxili şəxslərə münasibətdə bankın məcmu kredit riskini tənzimləyir (məhdudlaşdırır).

7. Borc vəsaitlərinin xaric olması (P8) hesabat dövrü üçün borc vəsaitlərinin artım (çıxma) nisbətini əks etdirir.

8. Kredit portfelinin gəlirliliyi (Pкп) faiz gəlirləri (Дпр) və faiz xərcləri (Pпр) arasındakı fərqin bankın kredit portfelinin ümumi dəyərində nisbəti kimi müəyyən edilir və aşağıdakı düsturla hesablanır.

$$P_{кп} = \frac{Д_{пр} - P_{пр}}{C3}. (6)$$

9. Faiz xərclərinin əhatə nisbəti (K_{np}) faiz xərclərinin faiz gəlirlərinə nisbəti kimi müəyyən edilir. Bu göstərici bu düsturla hesablanır.

$$K_{np} = \frac{P_{np}}{A_{np}}. (7)$$

Aktiv qiymətləndirmə göstəriciləri (PA) qrupu üçün ümumiləşdirici göstərici 1-8-ci bəndlərdə müəyyən edilmiş göstəricilərin orta ölçülmüş dəyəridir və bu düsturla hesablanır.

$$PA = \frac{\text{SUM}(\text{балл}_i \times \text{веси}_i)}{\text{SUM}_{\text{веси}_i}}, (8)$$

burada балли müvafiq göstəricinin 0-dan 3-ə qədər bal ilə qiymətləndirilməsidir; веси- müvafiq göstəricinin 0-dan 1-ə qədər nisbi əhəmiyyət şkalasında çəkidir.

Göstəricilərin bal və çəki qiymətləndirmələri Cədvəl 10-da təqdim edilmişdir.(Əlavə 1)

PA-nın ümumiləşdirici göstəricisinin dəyərindən asılı olaraq, kommərsiya bankının stresə davamlılıq səviyyələrinin aşağıdakı dərəcəsi təklif olunur (Cədvəl 11).

Cədvəl 11: Kommərsiya bankının stresə davamlılığının qiymətləndirilməsi

Bal məbləği	Stresə davamlılıq dərəcəsi
$PA > 3$	Yüksək
$1 < PA \leq 2$	Qənaətbəxş
$PA \leq 1$	Aşağı

Mənbə: <https://articlekz.com/article/21206>

Keyfiyyət analizi mövcud iqtisadi vəziyyətin qiymətləndirilməsinə və aşağıdakı göstəricilərə əsaslanır:

1. İqtisadiyyatın xarakteristikası media məlumatlarına və bank mütəxəssislərinin subyektiv rəyinə əsaslanaraq ölkədəki ümumi iqtisadi vəziyyəti əks etdirir.

2. Rəqabət" bank xidmətləri bazarının müvafiq seqmentində bankın rəqabət mövqeyini əks etdirir.

3. Yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsi Mərkəzi Bankın yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsinin həqiqi dəyərini əks etdirir.

4. MEF (Mütləq Ehtiyatlar Fondu) məcburi ehtiyat fondunun göstəricisindəki dəyişiklik tendensiyasını əks etdirir.

5. ABŞ dollarının manata qarşı məzənnəsi ABŞ dollarının son 30 təqvim günü ərzində manata nisbətdə dəyişiklik dinamikasını əks etdirir.

6. Mərkəzi Bankın pul siyasəti Mərkəzi Bankın həyata keçirdiyi pul siyasətini xarakterizə edir.

7. Ölkə reytingi Azərbaycanın qlobal maliyyə bazarındakı mövqeyini əks etdirir.

8. Adambaşına ÜDM KIV məlumatlarına əsasən müəyyən edilir.

9. Nüfuz bankın mövcud nüfuzunu əks etdirir.

Keyfiyyət göstəricilərinə Cədvəl 12-də göstərilənlərə uyğun olaraq çəki əmsalları verilir.

Cədvəl 12: Keyfiyyət göstəricilərinin çəki əmsalları

Göstərici	Çəki əmsalı
İqtisadiyyatın xarakteristikası	0,15
Rəqabət	0,1
Yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsi	0,15
MEF	0,1
ABŞ dollarının manata qarşı məzənnəsi	0,1
Mərkəzi Bankın pul siyasəti	0,1
Ölkə reytingi	0,1
Adambaşına ÜDM	0,1
Nüfuz	0,1

Mənbə: <https://articlekz.com/article/21206>

Hər bir keyfiyyət göstəricisi bir neçə dəyər alır, ballar 0-dan 4-ə qədər verilir, indikatorların bal və çəki dəyərlərinin məhsullarının cəmi indiki iqtisadi vəziyyətin qiymətləndirildiyi son göstəricini (PK) müəyyənləşdirir (Cədvəl 13).

Cədvəl 13: İqtisadi vəziyyətin qiymətləndirilməsi

Bal məbləği	İqtisadi vəziyyət
$PA > 3$	Stabil
$1 < PA \leq 2$	Böhran
$PA \leq 1$	Qlobal bazar dəyişikləri vəziyyəti

Mənbə: <https://articlekz.com/article/21206>

Sabit iqtisadi vəziyyət bank sisteminin qeyd-şərtsiz maliyyə etibarlılığına və ümumi iqtisadi vəziyyətə mənfi təsir göstərə biləcək hər hansı bir mənfi tendensiyanın olmamasına dəlalət edən hökumətin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin sabit xarakteri ilə xarakterizə olunur.

Böhran vəziyyəti belədir: dövlətin iqtisadi siyasətindəki çatışmazlıqlar və ziddiyyətlər aşkar edilmişdir, yaxın gələcəkdə (bir il və ya daha az) maliyyə çətinliklərinin yaranmasına səbəb ola biləcək bankın maliyyə vəziyyəti üçün birbaşa təhdidlər mövcuddur.

Qlobal bazar dəyişikliyi vəziyyəti, ölkənin iqtisadi strategiyasında köklü bir düzəliş edilməsi və bank sektorunu sabitləşdirmək üçün geniş miqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsinin faktiki iqtisadi iflas və iflas səbəbi ilə tələb olunduğu zaman, qlobal qeyri-sabitlik şəraitində yaranır.

Ssenari təhlili ilk növbədə kredit təşkilatının strateji perspektivlərini qiymətləndirməyə yönəlib. Həddindən artıq, eyni zamanda ehtimal olunan bir hadisə zamanı bir sıra risk faktorlarının kredit təşkilatının fəaliyyətinə potensial eyni vaxtda təsirini qiymətləndirməyə imkan verir. Seçilmiş ssenari əsasında PA-nın kompleks göstəricisinin dəyəri hesablanır və bankın stresə davamlılığı qiymətləndirilir, bu kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri sayəsində bankın sığortası inkişaf etdirilir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiyada müasir bank risklərinin sığortası praktikasının nəzəri cəhətləri təqdim olunur, bank riskləri anlayışlarına və təsnifatına metodoloji yanaşmalar ümumiləşdirilir, bank risklərinin sığortalanması mexanizminin xüsusiyyətləri ayrıca bir blokda təqdim olunur, kommersiya banklarının fəaliyyətinin artırılması istiqamətləri kimi idarəetmə sisteminin təşkili və bank risklərinin sığortalanmasının təkmilləşdirilməsi təklif olunur.

Dissertasiya işi çərçivəsində aparılan tədqiqatlar nəticəsində nəzəri, metodoloji və praktik mahiyyətdə aşağıdakılara qədər qaynaqlanan nəticələr çıxarmaq mümkündür:

1. Bank sektorundakı risklərin müəyyənləşdirilməsi, öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi vacib bir vəzifədir. Müxtəlif risklərin bank sisteminə mənfi təsiri fonunda vahid risk idarəetmə sisteminin inkişafı zəruridir. Fəaliyyət göstərdikləri müddətdə banklar, risklərin təhlili və onları təsvir etmə metodları baxımından bir-birlərindən meydana gəlidiyi yerdə və vaxtda, səviyyələrini təsir edən xarici və daxili amillər məcmusu ilə fərqlənən müxtəlif növ risklərlə qarşılaşırlar.

2. Bank fəaliyyətinin təşkili prosesində risk sığortası növlərini araşdıraraq, bank riskləri sığortasının dünya bazarında bank qurumları üçün standart xidmətlərdən biri olduğu müəyyən edilmişdir. Maliyyə bazarında fəaliyyət göstərmək müddətində bank risklərinin əhəmiyyətli dərəcədə ziyan görmədən səmərəli idarə olunmasını təmin edən vahid sığorta siyasətləri üçün bir neçə variant nəzərdən keçirilmiş, əhatə olunan risklər və siyasətlərdən kənarlaşdırmalar təhlil edilmişdir.

3. Araşdırmaya əsasən Azərbaycanda bank risklərinin sığortasının mövcud vəziyyəti və problemləri müəyyən edilmişdir. Buna əsasən, bütün bankların böyük kompleks sığorta müqavilələri almağa hazır olmadığı qənaətinə gəlinib: maddi

səbəblər və sığorta şirkətlərinin gizli bank məlumatlarına girişinə icazə vermək istəməməsi buna təsir göstərə bilər. Mövcud vəziyyəti müsbətə doğru dəyişdirmək, bankların və sığorta şirkətlərinin fəaliyyətində qarşılıqlı maraq və sığortaçılara olan inamı artırmaq şərti ilə tapıldı.

4. Aparıcı sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində hər bir sığorta şirkətinin mövcud risklərin maksimum dərəcədə qorunmasını ehtiva edən bank riskləri üçün özünün hərtərəfli sığorta siyasətini hazırlaması təklif edilmişdir. Ümumi məlumat bazalarının inkişafı, sığorta mədəniyyətinin yaxşılaşdırılması tələb olunur. Hərtərəfli sığorta polisi təklif edən sığorta şirkətləri, əlavə olaraq bu siyasət şərtlərinə kompüter və elektron risklərindən qorunma da daxil etməlidirlər.

5. Aşağıdakı tədbirlər Azərbaycanda bank risklərinin sığortalanması problemlərinin həlli üçün metodoloji tövsiyələr kimi ayırd edilə bilər: maliyyə qurumları və dövlət orqanlarının iştirakı ilə konstruktiv dialoq nəticəsində qarşılıqlı fəaliyyət şərtlərinə dair maliyyə bazarına nəzarət edən və tənzimləyən son mövqe hazırlanmalıdır. Bu vəziyyətdə həm bank, həm də sığorta şirkətlərinin və maliyyə xidmətləri istehlakçılarının maraqları balansına nail olmaq tələb olunur. Bank sığortası əməkdaşlığının perspektivləri və potensialı nəzərə alınmaqla sonrakı səmərəli inkişafı üçün normativ-hüquqi bazanın və təşkilati bazanın təkmilləşdirilməsi vacibdir. Bank müştərilərinin və sığorta şirkətlərinin mənafeələrini pozmağı dayandırmaq üçün bank təşkilatları tərəfindən sığorta şirkətlərinin seçilməsi xüsusiyyətlərinin təfərrüatlarını mümkün qədər şəffaf etmək lazımdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Abdullayev (2010) Ticarət banklarında kredit aktivlərinin təşkili və kredit şanslarının qorunması - Bakı 2000
2. Ataşov B.H, Ələkbərov A.A, Xudiyev NN (2018) "Mühafizə işi" Bakı, "Əməkdaşlıq" paylama evi - 416 səhifə.
3. Xudiyev N.N (2000) "Kredit aktivlərinin birliyi və iş banklarında kredit şanslarının qorunması", Bakı, Bakı fokusu, - 356 səh.
4. Xudiyev N.N. (2015) "Qoruma işi: mövcud kurs" Bakı, "İqtisad Kolleci" - 461 səhifə.
5. Xudiyev NN (2013) "Dövlətin qorunması və qorunması əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi." Bakı, Azərneşr.
6. Şahbazov K.A, Məmmədov M.H, Həsənov. H.S. (2013) İdarəetmə, Bakı, Azərneşr, - 548 səhifə

Rus dilində

1. Аленичев, Д.В. (2015) Страхование денежных рисков, авансовых платежей в банках и проездных [Текст]: исследование под руководством Д.В. Аленичев. - М.: Восток Сервис, 2015. - 114 с.
2. Архипов А.П. Страхование. Современный курс [Текст]: материалы для чтения / А.П. Архипов, В. Гомель, Д.С.Туленц. - М.: Финансы и измерения, 2015. - 416с.
3. Бажанов, О.Е. Характеристика институтов развития эмиссионного обязательства банков [Текст] / Бажанов О.Е. / Экономика современности: эффективные проблемы и перспективы. - 2016. - №. - ИЗ. 128-135.
4. Белоглазова, Г. Банковское (2016) дело. Объединение упражнений коммерческого банка [Текст]: материалы для чтения / Г.Н. Белоглазова, Л.П. Кроливецкая. - М.: Юрайт, 2016. - 652 с.

5. Вдовина, О.Н. Предметы защиты отождествляются с банковскими картами и покупателями займа [Текст] / О.Н. Вдовина / Организация сделок по охране предметов. - 2015. - № 3. - С. 15-17.
6. Водинский, А.А. (2015) Взаимодействие банковского и охранного бизнеса [Текст] / А.А. Водинский / Экономика и современность управленцев: гипотезы и практика: сборник статей. Качество изготовления. по матер. всемирная логическая жизнеспособная конф. / под логическим. изд. к-то эк. Наук, доц. Костылевой С.Ю. - Новосибирск: СибАК - С. 78-84.
7. Волошин, И.В. (2016) Оценка банковских рисков: новые методологии [Текст]: курс чтения / И.В. Волошин. - М.: ГИТИС. - 343с.
8. Гвелисиани, Т.В. Бухгалтерский учет и детализация в банках [Текст]: учебное упражнение / Т.В. Гвелисиани. - М.: ГУ ВШЭ, 2015. - 392 с. 24.
9. Дульнева, Е.Е. К вопросу о группировке сброшенных ресурсов коммерческого банка как опасном бортовом устройстве [Текст] / Е.Е. Дульнева / Вестник Самарского государственного экономического университета. - 2015. - № 2 (100). - Из. 37-40.
10. Ефимов, О.Н. (2016) Экономика защиты и расследования охранных мероприятий [Текст]: ход бесед / О.Н. Ефимов. - Уфа: Аэтерна. - 175 с
11. Ионова А.Ф. (2015) Проблемы банковской и корпоративной опасности руководителей. Москва «Деньги и статистика», М.: Эксмо - 378 с.
12. Истомин, М.С. (2017) Банковская сфера в 2017 году: смутный период Электронный ресурс // Эксперт РА. - 364 с.
13. Кожевникова, И. (2015) Взаимоотношения между защитными ассоциациями и банками [Текст]: монография / И.Н. Кожевников. - М.: Анкил, - 112с.

14. Козлова О.Н., Калачева И.В. (2014) Теоретические части защиты банковских шансов: выступление десятой Международной логико-прагматической встречи «Открой логические свершения». Т. 1. Финансовые вопросы. София: ООО "БялГРАД-БГ". С. 15 - 19
15. Мировая валютная катастрофа и ее последствия на рынке банковской защиты [Электронный ресурс] / Press Release.ru - 2015. - Режим доступа: <http://pressrelizy.ru/document/business/71192.html>, бесплатно.
16. Очистить И.А. (2016) Финансовая опасность - доска. Учебный класс. Киев, Ника-Центр, М.: Эксмо, 368-стр.
17. Пастухов Б.И. Современное состояние рынка защиты и выход из аварийной ситуации [Текст] / Б.И. Пастухов / Финансы. - 2015. - №10. - Изд. 37-40
18. Полная защита от банковских опасностей [Электронный ресурс] /Bankir.Ru. - 2015. - Режим доступа: <http://bankir.ru>, бесплатно.
19. Ржанов, А.А. Существующие нормы детализации не раскрывают реальных факторов деятельности страховых агентств [Текст] /А.а. Ржанов / Финансы. – 2015.– №3. - Изд. 36-40.
20. Ровенский Ю.А., Русанов Ю.Ю. (2017) Банковские руководители: учебник / Ровенский Ю.А., Русанов Ю.Ю. - Москва: Оригинальный дизайн,. - 480 с.
21. Русанов Ю.Ю. (2015) Банковская доска: Учебник / Ю.Ю. Русанов, Л.А.Бадалов, В.В. Маганов, О. М. Русанова; Эд. Ю.Ю. Русанова. - М.: Мастер: НИЦ ИНФРА-М. - 480 с.
22. С.Л. Основы (2016) разобраться в упражнениях коммерческого банка: чтение курса / С.Л. Ермаков, Ю.Н. Юденков, Ю.Н. - М.: КНОРУС. - 656 с.

23. Селезнова Н.Н. (2019), «Денежное расследование», М .: Эксмо, - 378 с.
24. Стоянов Е. С. (2018) «Денежно-кредитный менеджмент», М .: Эксмо, - 412 с.
25. Тедеев А.А. (2015) Банковское право: Учебник. Москва: Эксмо, - 518 стр.
26. Хамза, В. (2015) Безопасность коммерческого банка [Текст]: монография / В.Н. Хамза, И. Ткачук. - М .: Издательство Шумилова И.И. - 147 с.
27. Худиев Н. Н. - Перспективы и методы совершенствования олигополистической модели сирачевых рынков в СНГ. Дневник «Счет», №3, 2018, с. 112-126
28. Шапкин А.С. (2016) Экономические и денежные опасности. Оценка, руководители, рассылка спекуляций. М .: Издательско-обменная организация «Дашков и К», - 544 стр.
29. Юджин Ф. Бригам, Майкл С. Эрхардт (2019) Финансовый менеджмент, М .: Эксмо, - 579 с.

Türk dilinde

1. Ayşegül Bölükbaşı (2018) Sigortacılıkta Risk Yönetimi, İstanbul: Nobel Kitabevi, -514 say
2. Berk, N. (2019). Sigortacılıkta Risk Yönetimi, İstanbul: Birsen Yayınevi, -314 say
3. Bölükbaşı, A. G., Pamukçu, E. B. (2018). Sigortacılıkta Risk Yönetimi, İstanbul: Gazi Kitabevi, Ankara, -578 say
4. Çipil, N. (2018). Risk Yönetimi ve Sigorta; Yeni Sigorta Mevzuatı ile Uyumu, İstanbul: Ceυμα Matbaacılık, -587 say

5. Erdem Kırbeşoğlu, (2019)) Risk Yönetimi ve Sigortacılık, İstanbul: Gökhan Matbaası. ,- 310 say
6. Yanık, A. (2018). Sigorta İşletmelerinde Mali Yeterlilik Analizi, Gazi Kitapevi, Ankara, -548 say

İnternet resursları

1. www.arpa.az - Azərbaycan Mühəsiblər və Risk Peşəkarları Assosiasiyası
2. www.asa.az - Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası
3. www.cbar.az - Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
4. www.maliyye.gov.az – Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi
5. www.taxes.gov.az - Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi
6. <https://articlekz.com/article/21206>

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1:

Cədvəl 10: Aktiv keyfiyyət göstəriciləri üçün ballar və çəkilər

Göstəricinin adı	Dəyər				Əmsal
	Bal 0	Bal 1	Bal 2	Bal 3	
Aktivin keyfiyyət göstəricisi (PA1) (%)	25 –dən yuxarı	10–25	5–10	5 –dən aşağı	0,05
Aktivin keyfiyyət göstəricisi (PA2) (%)	40 –dən yuxarı	15–40	5–15	5 –dən aşağı	0,05
Aktivin keyfiyyət göstəricisi (PA3) (%)	5 –dən aşağı	5–10	10–60	60 –dən yuxarı	0,1
Vaxtı keçmiş kreditlərin payının göstəricisi (PA4) (%)	30 –dən yuxarı	15–30	5–15	5 –dən aşağı	0,05
Kredit itkiləri üçün ehtiyatların ölçüsünün göstəricisi (PA5) (%)	2 –dən aşağı	2–5	5–15	15 –dən yuxarı	0,15
Böyük kredit risklərinin konsentrasiyasının göstəricisi (PA6) (%)	700 –dən yuxarı	700–400	200–400	200 –dən aşağı	0,1
İnsayder başına kredit risklərinin konsentrasiyasının göstəricisi (PA7) (%)	2 –dən yuxarı	1–2	0,5–1	0,5 –dən aşağı	0,05
Cəlb edilmiş fondların artım (çıxma) göstəricisi (PA8) (%)	30-dan yuxarı vəsaitlərin çıxışı/ girişi	20-dən 30-a qədər vəsaitlərin çıxışı/ girişi	10-dən 20-ə qədər vəsaitlərin çıxışı/ girişi	0-dan 10-a qədər vəsaitlərin çıxışı/ girişi	0,15
Kredit portfelinin gəlirliliyi $P_{кр}$	0,5 –dən aşağı	0,5–1	1–2	2 –dən yuxarı	0,15
Faiz əhatə nisbəti K_{np}	1 –dən yuxarı	0,8–0,6	0,4–0,6	0,4 –dən aşağı	0,15

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Ticarət bankı ilə sığorta şirkəti arasındakı əməkdaşlıq modeli.....	59
---	----

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Azərbaycan iqtisadiyyatına banklar tərəfindən kredit qoyuluşunun həcmi.....	30
Cədvəl 2: Sığorta xidmətləri bazarının inkişaf dinamikası (mln.man).....	31
Cədvəl 3: A (y)-nın y-dan asılı olan dəyərləri təyin olunur.....	38
Cədvəl 4: Müvafiq netto-dərəcələr üçün.....	38
Cədvəl 5: 2010-2017-ci illər ərzində Azərbaycanda bank əmənlərinin artım dinamikası.....	40
Cədvəl 6: 2007-2017-ci illər ərzində ƏSF tərəfindən qorunan əhali əmənlərinin illik faiz dərəcələrinin dəyişməsi.....	43
Cədvəl 7: AR Əmənlərin Sığortalanması Fondunun maliyyə vəziyyəti (min.manat).....	44
Cədvəl 8: AR Əmənlərin Sığortalanması Fondunun 2015-2016-cı illərdə gəlir və xərclərinin təhlili (min.man).....	46
Cədvəl 9: Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri.....	59
Cədvəl 10: Aktiv keyfiyyət göstəriciləri üçün ballar və çəkilər.....	78
Cədvəl 11: Kommersiya bankının stresə davamlılığının qiymətləndirilməsi.....	68
Cədvəl 12: Keyfiyyət göstəricilərinin çəki əmsalları.....	69
Cədvəl 13: İqtisadi vəziyyətin qiymətləndirilməsi.....	70